

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra nederlandistiky

Bakalářská práce
Nizozemská- Španělská filologie

**De aankomst van de Joden naar Nederland en
Tsjechische landen**

Příchod židů do Nizozemí a Českých zemí

Vedoucí práce: Prof. Dr. Wilken Engelbrecht, cand. Litt.

Olomouc 2014

David Špunda

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu a ostatní zdroje.

Verklaring:

Ik verklaar dat ik mijn schriptie zelfstandig heb geschreven en dat ik alle gebruikte literatuur en andere bronnen heb vermeld.

Olomouc, 8 april, 2014

David Špunda

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu své bakalářské práce profesorovi dr. Wilkenu Engelbrechtovi, cand Litt. za cenné rady, trpělivost a připomínky k obsahové stránce práce.

Dankbetuiging

Op deze plaats wil ik graag de begeleider van mijn scriptie, professor Dr. Wilken Engelbrecht, cand Litt., bedanken voor zijn adviesen, geduld en opmerkingen bij de verwerking van deze scriptie.

INHOUD

Inleiding.....	5
1. De aankomst van de Joden naar Tsjechische landen.....	7
1.1 De Joden in Bohemen.....	7
1.2 De Joden in Moravië.....	8
1.3 De regering van de laatste Přemyslovci en het begin van de Luxemburgse dynastie.....	11
1.4 De hussietenperiode en de overheid Jagellonen.....	13
1.5 Tijdperk van Jagellonen.....	14
1.6 De Habsburgers op de Tsjechische troon en het verdrijven van de Joden in 1541..	15
1.7 De bloei onder Rudolf.....	15
1.8 De Dertigjarige oorlog.....	16
1.9 Periode van "officieel anti-semitisme".....	17
1.10 Het bewind van Maria Theresia en hervormingen van Jozef II.....	17
2. De aankomst van de Joden in Nederland.....	20
2.1 De Sefardische gemeente.....	21
2.2 De Hoogduitse gemeente.....	23
2.3 De Franse tijd.....	25
2.4 De Joodse gemeenschap tijdens het Koninkrijk der Nederlanden.....	26
3. Vergelijking van de situatie van de Joden in Nederland en de Boheemse landen...29	
3.1 Situatie tijdens de Middeleeuwen.....	29
3.2 Nieuwe golf van de Joden in Nederland en het begin van de gouden eeuw in Tsjechische landen.....	33
3.3 De Dertigjarige oorlog.....	34
3.4 De periode na de oorlog.....	36
3.5 De periode vanaf 1740 tot de Franse Revolutie.....	37
3.6 Situatie na de Franse revolutie.....	39
Conclusie.....	41
Bronnen.....	44
Resumé.....	46
Resumen.....	47
Anotace.....	48

Inleiding

In mijn scriptie houd ik me bezig met de positie van de Joden in de samenleving sinds hun aankomst tot aan de aankondiging van hun emancipatie in de Tsjechische landen en Nederland. Vervolgens vergeleek ik hun ontwikkeling en de situatie in de samenleving in deze tijd. Het thema heb ik gekozen, omdat de Joodse kwestie me altijd zeer geïnteresseerd heeft, en ik nooit helemaal heb begrepen hoe het mogelijk is dat een volk door de eeuwen zoveel heeft geleden en zo'n zwaar leven had.

Net in deze scriptie wil ik me wijden aan de ontwikkeling van de Joden, en aan de visie van de christelijke samenleving naar de Joodse bevolking. Met andere woorden; hoe was hun integratie in de samenleving gebeurd. Vervolgens zal ik schrijven over het begin van de discussie of de Joden kunnen blijven in deze twee landen en of de houding van de deze twee samenleving te vergelijken was. Ik hoop dat het voor de lezers - net zoals voor mij - dit werk een interessant inzicht in het leven van de Joodse gemeenschappen in deze twee landen zal zijn, en dat we iets meer over de Joden ontdekken. Dan kunnen wij een uitgebreid overzicht van dit volk maken dat zoveel in het verleden had geleden.

In het eerste hoofdstuk zal ik beginnen met de eerste vermeldingen van de aanwezigheid van Joden in de Tsjechische landen, hun vroege nederzetting en de verdere ontwikkeling van de Joodse bevolking tot hun emancipatie in 1867. In dit hoofdstuk wil ik de kennis van hun positie en de situatie in de Tsjechische samenleving, hun positie ten tijde van de Tsjechische koningen en edelen en hun economisch belangrijkheid voor het land samen vatten. Hierdoor wil ik me richten op de zeer grillige en onstabiele positie van de Joden in deze periode, en benoem de oorzaken en redenen waarom de Joodse gemeenschap in de Tsjechische landen gedurende hun aanwezigheid in Bohemen en Moravië te kampen hadden met zulke diepe afkeer, afgunst en diverse beschuldigingen door christenen. Een belangrijke rol had ook in deze richting de positie van de koning en zijn persoonlijke belangen, omdat de Tsjechische koning de grootste invloed op de positie van de Joden in de Tsjechische landen had.

Het tweede hoofdstuk houd ik me bezig met de aankomst van de Joden in Nederland, hun vestiging in die staat en hun ontwikkeling tot 1796, toen de emancipatie van de Joden in Nederland werd uitgeroepen. Vervolgens zal ik ook over de ontwikkeling in de 19^e eeuw schrijven, toen de integratie van de Joden in de maatschappij continueerde, omdat emancipatie niet onmiddellijke goedkeuring garandeerde, en het ook niet betekende dat de discriminatie van Joden beëindigd werd.

Een zeer belangrijke periode voor de ontwikkeling van het Joodse bevolking in het land was de aankomst van de Sefardische gemeenschap van Spanje. Evenals ook een gevolg van de Dertigjarige Oorlog, toen de Ashkenazi Joodse gemeenschap naar Nederland vluchtte. Juist de Dertigjarige Oorlog was cruciaal voor de verdere organisatie van de Joodse gemeenschappen in Nederland, evenals in de Tsjechische landen. Ik zal me richten op de invloed van de koning in Nederland op de Joodse bevolking en zal ik proberen om de positie van de Joden in dit westerse en zeer tolerante land te benaderen.

In het derde en laatste hoofdstuk zal ik schrijven over het belangrijkste deel van dit werk, namelijk de vergelijking van de Joodse bevolking in deze twee landen sinds hun aankomst tot aan hun emancipatie. De vergelijking van de situatie van de Joden in deze twee landen zal zeer opmerkelijk zijn vanwege het significante verschil tussen deze twee staten, maar het zal interessant zijn om te zien op hoeveel punten de ontwikkeling van de Joden in die landen identiek of opvallend vergelijkbaar is. Juist dat de mentaliteit van de bevolking in de Tsjechische landen anders dan in Nederland was, had een cruciaal belang, zowel vanuit het oogpunt van de christelijke (protestantse) samenleving en het perspectief van de koning. In dit hoofdstuk evalueer ik de bevindingen uit de voorgaande twee hoofdstukken en ik zal de situatie in de Tsjechische landen en Nederland vergelijken.

1. De aankomst van de Joden naar Tsjechische landen

1.1 De Joden in Bohemen

Joden verschenen waarschijnlijk al voor het Romeinse Rijk in de Tsjechische landen als handelaren met toenmalige stammen.

Sommige Joodse historici zijn van mening dat de Joden zich al in de 7^e eeuw in de Tsjechische landen vestigden. *Zij geloven dat de Frankische zakenman Samo, die 35 jaar in het Samo Rijk in de 7^e eeuw regeerde, van Joodse afkomst was.*¹

Maar de eerste geschreven vermelding van de aanwezigheid van Joden in Bohemen komt van aartsbisschop Arno van Salzburg uit de 9^e eeuw. Andere bewijsstukken zijn de douaneverordening van Raffenstet en navigatieorde van Lodewijk IV in de jaren 903-906. Maar al deze gissingen en documenten zijn echter niet algemeen erkend.

Daarom is het verslag van de Joodse zakenman, arts en diplomaat Ibranim ibn Jakub (ook wel Al-Israëli genoemd) breder geaccepteerd. Ibrahim ibn Jakub maakte in de jaren 965-966 een reis door Midden-Europa en schreef alle ervaringen van deze reis op. In dit verslag vermeldt hij bovendien de Joodse aanwezigheid in de stad. Het is niet zeker of de Joden zich toen al in Praag hadden gevestigd, of dat ze gewoon zakenlui waren, maar kort na zijn bezoek vestigden Joden zich waarschijnlijk als de eerste buitenlandse zakenlui in Praag.

Voor de 10^e eeuw liepen de belangrijkste Europese handelswegen niet door de Tsjechische landen, maar daarna werd er een belangrijke handelsroute aangelegd. Deze weg liep eerder door het Donau laagland, maar toen dat door de Hongaren werd bezet, werd de weg naar het noorden verplaatst. Nu leidde de weg naar het kalifaat van Kordoba toe vanuit Lyon door Mainz en Praag naar het Arabische oosten.

Als gevolg van deze handelsroute werd in de 10^e en 11^e eeuw een van de belangrijkste markten van Oost-Europa opgericht in Praag, waar zakenlui uit het oosten en westen elkaar konden ontmoeten. Dankzij deze handelweg begonnen de zakenlui zich permanent of tijdelijk in de omgeving van de handelsroutes in de grote centra te vestigen, zoals in Znojmo, Polabí en vooral Praag. Onder deze buitenlandse kopers waren voornamelijk Joden, maar ook Arabieren en Grieken. De verwachting is dat er rond het jaar 1238 ook Joden waren gevestigd in Litoměřice, Příbram en Kospity.

¹ Pěkný, Tomáš : *Historie židů v Čechách a na Moravě*, 1. vyd., Praha 1993, p. 22.

1.2 De Joden in Moravië

Terwijl in de Bohemen de meerderheid van de Joodse bevolking in Praag was geconcentreerd en waar ze een van de grootste Joodse gemeenschappen in Europa creëerde, woonden Joden in Moravië in kleinere steden.

We kunnen in de kroniek van Kosmas lezen over de Joden in Moravië. Kosmas schrijft over een bepaalde Podiva “Jood” die in 1067 het kasteel Podivín bij Břeclav liet bouwen. Ook vermeldt hij de aanwezigheid van de Joden in Brno en de omgeving van Brno in 1091. De eerste steden in Moravië waarin Joden zich vestigden, waren Brno en Olomouc. Tijdens de eerste kruistocht vonden er in deze steden enorme slachtingen plaats onder de Joodse bevolking.

Niet lang daarna werden er naast in deze twee steden ook Joodse gemeenschappen gevestigd in Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště en misschien Uničov.

Tot 1238 verspreidden Joden zich ook in Kroměříž, Mohelnice, Vyškov, Svitavy en Prostějov, maar ook naar Třebíč en misschien naar Mikulov, Ivančice en Boskovice.²

Dankzij de Joden ontwikkelden de handel en ook ambachtelijke ondernemingen zich in latere eeuwen aanzienlijk. Hun bijdrage aan de handel, ambachten, evenals woeker is dan zeer belangrijk. Ze waren waarschijnlijk ook betrokken bij de oorsprong en ontwikkeling van de Tsjechische munten. Zij belasten zich met het beheer van de munten en ook van koninklijke financiën. In verband met het slaan van munten (namen van de munten) wordt een aantal Joodse namen genoemd.

Betreffende hun positie in de samenleving, kunnen wij zeggen dat in deze periode (het begin van vestiging tot de einde van 11^e eeuw) Joden veel meer geëerbiedigd waren

² Pěkný, Tomáš : *Historie židů v Čechách a na Moravě*, 1. vyd., Praha 1993, p. 26.

dan gedurende enige tijd daarna. Zij werden beschouwd als zakenlui die goud inwisselden voor paarden, bont of slaven. Zij werkten ook als artsen of officieren aan het hof.

Tot de 11^e eeuw werden Joden gezien als vreemdelingen of ook gasten (hospites) en hun positie was niet wettelijk geformuleerd. Dit veranderde in het jaar 1092 toen koning Vratislav II een wet instelde, die bestond uit een zekere autonomie in termen van persoonlijke, bestuurlijke en zakelijke aangelegenheden van de Duitse kolonisten en Romaanse en Joodse zakenlui. Echter, al in 11^e eeuw ontwikkelde deze situatie zich niet goed. De bewoners van de Tsjechische landen waren niet blij met de privileges van de Joden, zoals hun bewegingsvrijheid en persoonlijke vrijheid. De afgunst werd ook veroorzaakt door de enorme rijkdom van de Joodse bewoners.

De moeilijke situatie culmineerde aan het eind van de 11^e eeuw met het begin van de eerste kruistocht (1096-1099), die vreselijke gevolgen had voor de Joden in de Boheemse landen en Moravië had (vooral in Praag en Brno). *De massamoorden op Joden tijdens de kruistochten in veel landen waren de grootste antisemitische aanslagen in de vorige christelijke geschiedenis.*³ De Joden werden beschuldigd van de dood van Jezus Christus en ze werden vermoord door de kruisvaarders die vanuit heel Europa naar het Heilige land gingen.

In 1096 was er een pogrom in Praag en de Joodse nederzetting in Vyšehrad en Újezd werd geplunderd en verwoest. De Joden werden door de kruisvaarders gedwongen om zich te bekeren en te laten dopen. Daarom probeerden de Joden te vluchten naar Polen en Hongarije. Maar de Tsjechische koning Břetislav, niet die voor de Joden op kwam, trad hard tegen hen op. In 1098 gaf hij het bevel aan zijn soldaten om alle waardevolle spullen uit de Joodse huizen in Praag te verzamelen, en liet aan hen alleen likdoorn en kaf achter.

Ook tijdens volgende kruistochten werden er Joden vermoord en gedwongen gedoopt ondanks het verbod van de Kerk of de keizer Lodewijk IV de Beier.

De situatie verslechterde echter vooral in de 12^e eeuw als gevolg van de Kruistochten. Het Derde Concilie van Lateranen in 1179 beval de segregatie van de Joden in de christelijke landen en het Vierde Concilie van Lateranen in 1215 bevestigde de volledige segregatie en bepaalde dat alle Joden een speciaal teken moesten dragen.

De positie van de Joden veranderde tijdens de kruistochten en na de twee Lateranen Concilies compleet, ze werden verbannen naar de rand van de samenleving. Na het Vierde

³ http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364

Concilie van Lateranen moesten Joden in gesloten Joodse straten of speciale buurten gaan wonen; met andere woorden; in de ghetto's.

Joden mochten geen christenen ontmoeten, zij mochten hen niet in hun huizen als gastheer ontvangen en ook zichzelf konden niet worden ontvangen. Ze mochten niet bij hen wonen, zelfs niet voor één nacht. Intieme relaties tussen Christenen en Joden werden bestempeld als een misdrijf.

Bovendien mochten ze geen christenen in dienst nemen, land bezitten, of landbouw bedrijven en ze werden uit alle openbare ambten uitgesloten. De Joden konden zelfs niet in goederen handelen, wat voor hen vroeger de belangrijkste bron van inkomsten was. Aan de andere kant konden Joden handelen met geld (renten, leningen, schulden), wat voor christenen verboden was. Echter, andere soorten arbeid waren beperkt, zoals bijvoorbeeld ambachten, die alleen in de ghetto's waren toegestaan, omdat ze anders met de gilden concurreerden. Omgang met de christenen was dus alleen mogelijk in de sfeer van de handel of bij rechtszaken.

Wat betreft het merkteken, werden de Joden gedwongen om een divers gekleurd symbool op hun kleding te dragen, zoals gele ringen, epauletten of zelfs hele kledingstukken, zoals dekmantel, gele hoeden of mutsen.

De relatie tussen de Joden en Christenen spitste zich nog steeds toe, voornamelijk wegens de geldhandel als de belangrijkste bron van inkomsten voor de Joden. Zo vonden er vaak overvallen, diefstallen of moorden plaats tegen de Joodse bevolking.

Dergelijke ontwikkelingen in de samenleving gaven de aanleiding tot de instelling van de twee bullen door paus Innocentius IV in de jaren 1247 en 1253 om de situatie van de Joodse bevolking in Europa te verbeteren en hen te beschermen. *Dankzij deze twee bullen was het nu verboden om Joden te dwingen tot de doop, eigendom in beslag te nemen, geweld te plegen, Joden te storen in hun plechtigheden in synagogen, of ze te verbranden en martelen zonder voorafgaande juiste berechting.*⁴

Tsjechische koningen probeerden ook verbetering van de betrekkingen in de samenleving in de richting van de Joden te regelen, maar we kunnen stellen dat hun interesse meer persoonlijk was. Wenceslaus I (1230-1253) stelde bepaalde privileges in, waarvan de inhoud niet bekend is. Maar op grond van deze documenten gaf zijn zoon Přemysl Ottokar II vervolgens het *Statutum Judaeorum* uit, de basis van de Joodse wetboek in de Tsjechische landen tot het eind van de 18^e eeuw.

⁴Pěkný, Tomáš : *Historie židů v Čechách a na Moravě*, 1. vyd., Praha 1993, p. 23.

*Het Statutum Judaeorum zette in tweeëndertig korte alinea's de fundamentele wetten uiteen, die de verhouding van de Joden om de koning bepaalde, hun contact met de christelijke bevolking beperkte en uitgangspunten voor bestuurlijke en gerechtelijke zaken in Joodse gemeenschappen vaststelde.*⁵

Joden werden dus *servi camerae regiae* (dienaren van de kamer van de koning) - direct onderworpen aan de koning. Dit betekent dat zij onder zijn bescherming waren, maar ook volledig afhankelijk van zijn wil waren.

Zonder de toestemming van de koning konden zij niet gaan wonen, werken of verhuizen in de Tsjechische landen. Een aanval op de Joodse bevolking werd gezien als een aanval op het eigendom van de koning, en werd ook als zodanig gestraft. Het *Statutum Judaeorum* garandeerde Joden bescherming, vrijheid van godsdienst en de handel met geld, maar voor deze privileges moesten de Joden wel belasting betalen en geld lenen. Dit wetboek regelde hun handel met geld – de aanpassingen betreffende leningen, rente en schuld.

Het *Statutum Judaeorum* kan dus gezien worden als een uitstekend hulpmiddel van de koning om de Joden bij elkaar te houden, vanuit financiële motieven. Echter we moeten niet vergeten dat dit wetboek bedoeld was als bescherming van de Joden, en dat koning Přemysl Ottokar II werd gezien als een beschermer van de Joden. Daarom waren de Joden dankbaar en ondersteunden hem niet alleen financieel, maar begonnen ze weer in overheidsgebouwen te werken.

1.3 De regering van de laatste Přemyslovci en het begin van de Luxemburgse dynastie.

Tijdens het bewind van Wenceslaus II aan het einde van de 13^e eeuw vonden er in de Tsjechische landen talrijke pogroms plaats, voornamelijk als gevolg van de ontwikkelingen in Europa. Golven van geweld en haat tegen de Joden waren religieus gemotiveerd, maar het was ook vanuit het verlangen naar de rijkdom van de Joden. Uit Engeland waren de Joden bijvoorbeeld al in het jaar 1290 verdreven, en in 1306 uit Frankrijk. De Tsjechische koning gebruikte de angst van de Joodse gemeenschap en daarom eiste hij vaak geld van hen op.

Met de komst van de Luxemburgse dynastie naar de Tsjechische troon leek het erop dat de situatie in Tsjechische landen kalmeerde, vooral na alle instabiliteit en onrust na het

⁵Pěkný, Tomáš : *Historie židů v Čechách a na Moravě*, 1. vyd., Praha 1993, p. 26.

uitsterven van de dynastie van de Přemysliden. Jan van Luxemburg liet voor de bevestiging van het *Statutum Judaeorum* veel geld door hen betalen, maar aan deze privileges werd niet altijd vastgehouden. Alle inwoners van de Tsjechische landen leden onder Jans exorbitante financiële eisen en de Joden werden niet gespaard. Onder zijn bewind kwam het ook tot het verbranden van de Joden, en tot confiscatie van Joodse eigendommen. We kunnen de pogroms in 1337 in Čáslav en Hradec Králové vermelden, of in 1338 in Kouřim, Znojmo en Jemnice. Gedurende de laatste jaren van zijn bewind vonden de grootste pogroms plaats die Joden tot de Tweede Wereldoorlog zouden ervaren. De belangrijkste reden en voorwendsel voor het vervolgen van de Joden was de "zwarte pest," waarvan de christenen de Joden beschuldigden. In heel Europa werden duizenden Joden verbrand en hun eigendom werd geplunderd. De zwarte pest, waaraan een derde van de bevolking Europa stierf, trof ook de Tsjechische landen. De impact was echter niet zo ernstig als in andere delen van Europa en vele Joden, voornamelijk uit Duitsland, vluchtten voor de vervolging naar Bohemen en Moravië, waar er niet zulke enorme golven van geweld waren.

Karel IV stelde zich tijdens de pogroms passief op, en zelfs als hij leende, garandeerde hij met de eigendommen van de Joodse bevolking. Er waren destijds geplande pogroms in de keizerlijke steden, maar de Tsjechische landen probeerde hij te beschermen. Zijn redenen waren vooral economisch. Karel IV behandelde de Joden alsof zij goederen waren; hij schafte de obligaties af, en verpandde hun eigendommen. Later echter probeerde hij hun juridische status te verbeteren en ondersteunde hij hun kolonisatie in alle Tsjechische landen.

In tegenstelling met het beleid van Karel IV wordt zijn zoon Wenceslas IV, althans volgens de teksten, afgeschilderd als een groot voorstander van de Joden en in sommige geschriften wordt Wenceslaus IV zelfs "filosemita" – een Jodenvriend genoemd.

Deze beschuldiging was wellicht het gevolg van zijn inspanning voor de uitvoering van grote privileges voor Joden in het jaar 1393. Alle geschillen en problemen van de Joden met christenen, zoals de betaling van rente, zouden onder de bevoegdheid van het gerecht van de vice-kamerheer vallen. Dit privilege werd waarschijnlijk nooit erkend. Echter, koning Wenceslaus IV was niet anders dan zijn voorgangers.

Tijdens het bewind van Wenceslaus IV werd een ander voorval in geschiedenis geschreven. Op Pasen, 18 april 1389 was Praag getuige van het tweede grootste bloedbad op de Joodse bevolking in de geschiedenis van de Tsjechische landen na de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog. De pogrom in de Praagse ghetto was niet alleen spontaan,

maar vormde ook het hoogtepunt van het anti-Joodse sentiment in de Tsjechische landen en Europa in deze eeuw. Het voorwendsel voor deze verschrikkelijke pogrom was een voorval op Paaszaterdag, toen er een woordenwisseling tussen Joden en priesters plaatsvond tijdens een processie waarbij het "lichaam van Christus" werd rondgedragen. In plaats dat deze schermutseling eindigde in de gebruikelijke bestraffing van de schuldigen, begon de hartstochtelijke menigte Joodse huizen te overvallen, brand te stichten en Joden te vermoorden. Volgens de treurzang van de Praagse arts en dichter Avignora Kara, die de pogrom overleefde, werden er gedurende drie dagen meer dan 3000 Joden vermoord. De ambtenaren die de menigte niet hadden kunnen kalmeren werden vervolgens door Wenceslas IV gestraft, maar de gruwelijke daden konden niet worden verontschuldigd. De koning vergat echter niet om de geroofde bezittingen in beslag te nemen en gaf boetes aan de daders van dit bloedbad.

1.4 De Hussietenperiode en de overheid Jagellonen

Aan het begin van de 15^e eeuw begon de hervormingsgezinde Hussitische beweging zich te verspreiden. Aan het begin stonden de Hussieten positief ten op zichte van de Joden, en probeerden hen zelfs financieel of door de verkoop van wapens te helpen. In feite verzwakten de feodale sociale relaties tijdens de periode van de Hussieten, wat betekende dat Joden in een ambacht zouden kunnen werken of zich kunnen vestigen in het land. Aan de andere kant verzwakten de Hussieten de koninklijke macht, en het *Statutum Judaeorum* werd niet bevestigd. Het feit dat de Joden nu de ambachten konden uitvoeren, betekende concurrentie voor de bevolking in de steden. Concurrentie en ondersteuning van de Hussieten waren de belangrijkste redenen voor de navolgende verdrijving van de Joden uit de steden, zoals bijvoorbeeld in 1426 uit Jihlava of in 1430 uit Cheb. Er was een fundamentele herschepping van de Joodse bevolking in de Tsjechische Republiek, waar de meeste Joden in kleinere steden en op landgoederen van de steeds invloedrijkere adel waren.

Echter, noch de Hussieten gedroegen zich niet goed voor de Joden en ze pasten zich snel aan aan de gewoonten. De Hussieten gedroegen zich vaak beter dan andere christenen, maar toch werd de Joden ook door hen verschillende pogroms en geweld niet bespaard (Chomutov, Praha).

De ontwikkeling van de Joodse bevolking in Moravië verslechterde tijdens de Hussietenoorlogen, omdat Albrecht II van Habsburg het bestuur van Moravië overnam, en hij haatte de Joden. Hij liet de Joden uit Jihlava verdrijven in 1426. Zijn zoon, Ladislaus

Posthumus (1453-1457), gaf in 1454 opdracht tot het verdrijven van de Joden uit Brno, Olomouc, Znojmo en Uničov. Tijdens de volgende vier eeuwen hadden de Joden geen toegang tot deze koninklijke steden. In Silezië werden in 1453-1455 Joden vermoord; anderen werden verdreven en hun eigendom werd in beslag genomen. In Moravië verhuisden de meeste Joden naar kleinere steden en naar het platteland van Zuid-Moravië, waar ze toegestaan waren om de ambachten en handel uit te voeren. De adel hadden een voordeel bij de Joden, en bood de Joden een beschermende hand. Dankzij dit feit begon de ontwikkeling van de Joden in Moravië te verschillen van die in de Tsjechische landen.

1.5 Tijdperk van de Jagellonen

Dankzij de verzwakking van de koninklijke macht na de Hussietenoorlogen eindigden de Joden steeds meer en meer in de macht van de adel en steden. Tijdens het bewind van Wladislaus II verzwakte de koninklijke macht verder, zodat de adel en steden met elkaar worstelden voor de grootste invloed op de Joodse bevolking. Zo werden Joden niet alleen tot slaaf aan de koning, maar ook aan de adel en de wethouders van de steden. Ze moest betalen, maar omdat de laat-vijftiende-eeuwse christenen met geld konden handelen, waren de Joden niet in staat om allerlei kosten te betalen. Daarom verloren ze hun bevoorrechte positie in de samenleving. Ze probeerden zich met de handel en ambachten bezig te houden, maar de steden accepteerden dit niet, en het vormde de belangrijkste oorzaak voor het verdrijven van de Joden uit de steden. In 1499 werden de Joden uit Karlovy Vary verdreven, uit Cheb in 1502, twee jaar later uit Pilsen. Andere steden volgden, zoals České Budějovice (1505), Louny (1508) en Chomutov (1517). Vergelijkbare inspanningen vonden ook plaats in Praag, maar de koning besloot uiteindelijk om een edict uit te geven in 1510, waaruit bleek dat de Joden konden verblijven in Praag. Tijdens het bewind van zijn zoon Lodewijk was er niets aan de situatie verbeterd. De Joden die economisch en religieus gehaat werden, leefden nog in spanning. De beste omstandigheden hadden Joden in Moravië, waar ze onder de bescherming van de plaatselijke adel waren (Mikulov, Austerlitz).

Aan het begin van de 16^e eeuw was er een significante verandering in de Joodse bevolking in de Tsjechische landen. Het belangrijkste centrum bleef Praag met zijn ghetto samen met de Boheemse stad Kolín, maar ook Litoměřice, Golčův Jeníkov, Pardubice of Náchod. In Moravië vestigden Joden zich voornamelijk in Zuid-Moravië en hun aanwezigheid in 36 gemeenten werd bevestigd.

1.6 De Habsburgers op de Tsjechische troon en het verdrijven van de Joden in 1541

Met de komst van de Habsburgers op de Tsjechische troon, namelijk Ferdinand I, stabiliseerde de situatie zich voor enige tijd. De koning bevestigde het *Statutum Judaearum* en hij beloofde de Joden bescherming. Ook probeerde hij de kracht van steden te beperken. Het Praagse ghetto verbeterde economisch, sociaal en cultureel, en de bevolking verdubbelde.

Eerdere gebeurtenissen konden echter niet zo gemakkelijk worden verholpen en de problemen in de steden verergerden. Joden concurreerden met burgers in de handel en ambachten, en zo groeide de tendens van het volledig verdrijven van de Joden uit de Tsjechische landen. Joden moesten allerlei beschuldigingen incasseren, zoals rituele moord, import van zilver of spionage ten gunste van de Turken.

Daarom besloot het Tsjechische parlement in september 1541 om de Joden te verdrijven. De Joden moesten het land binnen twee maanden te verlaten. De koning was het met een snelle uitzetting niet eens, maar hij kon de latere pogroms niet voorkomen (Litoměřice, Žatec en Nymburk), die na de tijdslimiet uitbraken. Terwijl in de Tsjechische landen alle Joden werden verdreven, was er in Moravië geen significante uitzetting, omdat de aristocratie voor hen instond. Joden verhuisden voornamelijk naar Polen, maar in 1545 mochten ze zich weer in de Tsjechische landen vestigen. Echter in 1557 werden ze opnieuw het land gedwongen te verlaten, omdat Ferdinand voor de druk van het Tsjechische parlement bezweek. Ferdinands zoon, Maximiliaan II in 1567 annuleerde de uitwijzing en bevestigde oude Joodse privileges.

1.7 De bloei onder Rudolf

De Joodse gemeenschap genoot de grootste ontwikkeling tijdens het bewind van Rudolf II. Hij verzekerde de Joden dat hij hen niet zou laten verdrijven, erkende hun privileges, maar vooral legaliseerde hij de handel met goederen voor de Tsjechische Joden. Joden hadden succes zowel financieel als geestelijk, en voornamelijk in Praag verschenen er vele geleerden en vooraanstaande Joden. Onder hen was de bankier Mordechai Maisel aan wie we veel Joodse monumenten in de Joodse wijk in Praag te danken hebben, zoals het Joodse Stadhuis, en de Hoge Synagoge of Maiselsynagoge. Tot andere belangrijke Joden behoorden de historicus David Gans en de Joodse schrijver Rabi Low (Maharal) en

ook Jakub Baševi van Treunburg, de eerste Jood die in de Tsjechische landen in de adelstand werd verheven. Deze werd hem door Rudolfs zoon Matthias in 1622 verleend.

De ongekennde tolerantie van de Habsburgers ten opzichte van de Joden leidde tot de culturele ontwikkeling van de Joodse samenleving in de late 16^e eeuw, maar we moeten niet vergeten dat deze tolerantie afhing van enorme financiële steun van de Joden. Ze hadden de koningen en de adel aan hun kant, ze werden beschermd tegen de gilden en hun situatie stabiliseerde zich. Het aantal Joden in Praag steeg sinds hun uitzetting in 1546 tot 1600 van 1000 tot 10-15000. Daarmee was Praag één van de belangrijkste Joodse centra in Europa, samen met Amsterdam en Thessaloniki.

1.8 De Dertigjarige Oorlog

Tijdens de Dertigjarige Oorlog schaarden Joden zich aan de kant van keizer Ferdinand II, wat begrijpelijk is, omdat de Joden niet zeker konden zijn van de houding van de Tsjechische standen, en ze niet in de christelijke conflicten waren geïnteresseerd. Joden moesten een hoge belasting betalen en geld geven aan de keizer voor de slopende strijd met de Tsjechische standen. Aan de andere kant werd de Praagse Joodse stad na de Slag op de Witte Berg als enige gespaard op direct bevel van Ferdinand II. Enorme leningen en schulden van de Joodse gemeenschap zelf brachten bepaalde voordelen. Wij kunnen de privileges verleend in 1623 in de onderneming, een grotere vrijheid van handel of vrijstelling van douanerechten en tolgelden noemen. Andere privileges werden drie jaar later erkend, de belangrijkste daarvan was de mogelijkheid om in de ghetto's de ambachten uit te oefenen.

In het jaar 1648 namen Tsjechische Joden zelfs deel aan de verdediging van Praag tegen het Zweedse leger. Hiervoor kregen zij een aangepast symbool genaamd "Ster van David". De gevolgen van de oorlog waren voor de Joden enorm. Tijdens de oorlog werden de Joden niet gespaard voor de talrijke pogroms en de pest, en hun financiële situatie verslechterde aanzienlijk na de oorlog als gevolg van de betaling van enorme bedragen aan de keizer. Als gevolg van de Dertigjarige Oorlog was er in Europa ook een reeks van emigratiegolven, waarmee Joden naar de Tsjechische landen van andere staten kwamen. (emigratiegolf van Joden uit Polen, Litouwen en Wit-Rusland vanwege de zogenaamde "Kozakken bloedbaden"). In 1669 vestigden de Joden zich in Moravië (Mikulov), omdat ze door Leopold I uit Wenen waren verdreven.

1.9 Periode van "officieel anti-semitisme"

Na de Vrede van Westfalen in 1648 verschenen er in de Tsjechische landen weer antisemitische stemmingen en dat leidde tot hernieuwde inspanningen voor het verdrijven van de Joden uit de Tsjechische landen. Daarnaast waren Joden niet langer onder de bescherming van een rechterlijke instantie, zoals tijdens de Dertigjarige Oorlog. De tolerantie van de Habsburgers tijdens de oorlog was niet meer dan een noodzaak om financiën veilig te stellen. Er was een enorme neergang in de economische sfeer, en de christenen eisten de verdrijving van de Joden. Soms hadden deze inspanningen succes. In het jaar 1652 werden de Joden uit Hradec Králové verdreven, 1662 uit Tábor of een jaar later uit Pardubice. Sommige historici noemen de Tsjechische periode tussen 1679-1726 zelfs "het officiële antisemitisme".⁶

Grote gevolgen had ook de pest in 1680. Alleen in Praag stierven meer dan 3.500 Joden, en de pest ontvolkte het ghetto bijna. Negen jaar later werd het ghetto op 21 juni 1689 door een grote brand getroffen. Het hele ghetto moest volledig worden herbouwd.

Deze antisemitische inspanningen culmineerden tijdens het bewind van van Karel VI in de twintiger jaren van 18e eeuw. *In 1726, gaf de keizer een translocatie rescript uit, die Joden naar bepaalde straten en wijken uit de buurt van de katholieke begraafplaatsen en kerken beval te verhuizen.*⁷ Dat leidde tot verdere segregatie van de Joodse bevolking.

Joden werden gedwongen in ghetto's te leven. In 1726 werd de zogenaamde numerus clausus van kracht. Deze regeling bestond uit het feit dat er in Tsjechië slechts 8541 gezinnen en in Moravië 5106 gezinnen konden wonen. Dat leidde tot het kunstmatige stoppen van de groei van de bevolking in de Joodse gemeenschap in de Tsjechische landen. De familiewetgeving bepaalde ook dat alleen de oudste zoon in het gezin kon trouwen en dat de jongere kinderen als buitenlanders werden beschouwd. De dochters mochten alleen in het buitenland trouwen. Als zij de wet overtraden, werden de Joden geëxileerd en uit het land verbannen. De familiewetgeving werd pas in 1849 afgeschaft.

1.10 Het bewind van Maria Theresia en hervormingen van Jozef II

Maria Theresia verbeterde de positie van de Joden niet, maar liet hen in 1744 zelfs uit de Bohemen verdrijven, en een jaar later uit Moravië en Silezië vanwege vermeende, maar nooit bevestigde samenwerking met de Pruisen met wie zij oorlog voerde. Het

⁶ Pěkný, Tomáš : *Historie židů v Čechách a na Moravě*, 1. vyd., Praha 1993, p. 73.

⁷ Pěkný, Tomáš : *Historie židů v Čechách a na Moravě*, 1. vyd., Praha 1993, p. 76.

vertrek van de Joden had een negatieve impact op de economie van de Tsjechische landen. De grootste impact had de verdrijving aan de Joden uit Praag, die eigenlijk voor de periode van 3,5 jaar moesten verhuizen. Joden mochten in 1748 terugkeren op voorwaarde van een tolerantiebelasting, die tot 300.000 gulden per jaar bedroeg.

Maria Theresia's afkeer van Joden uitte zich gedurende de hele periode van haar bewind, zoals uit vernederende reglementen blijkt. In 1762 verklaarde zij weer de specifieke aanwijzing van de Joden.

Haar zoon, de verlichte heerser Josef II, daarentegen, gaf wetten uit die de juridische status van de Joden het meest ingrijpend veranderden sinds de tijd van Přemysl Ottokar II. Deze wijzigingen waren de zogenaamde "Joodse patenten", die in 1781 werden uitgegeven. Sinds 1781 konden de Joden studeren in universiteiten, zich wijden aan een bedrijf, deelnemen aan alle ambachten, gilden oprichten, en ook zelfs land bezitten en de grond bewerken. Ook konden de Joden wisselkantoren en groothandels oprichten. Het rechtswezen werd wijzigen, en sinds 1781 de Joden werden behandeld als christenen. Alle wijzigingen voor de Joden werden geschreven in 1797 en ze werden gepubliceerd in het *Joodse systeempatent*. Er was geen volledige emancipatie van de Joden, de Joden moesten nog steeds tolerantiebelasting betalen, en de numerus clausus en de familiewet waren nog steeds geldig.

Grote invloed had ook de hervorming van Josef die Duits de officiële taal in officiële onderhandelingen moest maken. Dit bevel had invloed op alle domeinen van het Joodse leven. We kunnen zeggen, dat de taalhervorming (vooral voor Duitse Joodse scholen) het proces van emancipatie in de Tsjechische landen versnelde en een nauwere integratie van de Joden in de hervormde staat mogelijk maakte, wat een belangrijke rol in het revolutionaire jaar 1848 had. In 1841 werden de familiewet en andere reglementen, zoals het reglement over het verdrijven verzacht.

Alle deze veranderingen culmineerden in 1848 toen de juridische status van de Joden in de Tsjechische landen significant werd beïnvloed. Joden konden op kantoren werken, zij verkregen volledige bewegingsvrijheid, maar het belangrijkste was dat de familiewet, de numerus clausus, de tolerantiebelasting en het ghetto werden geannuleerd. Dit leidde tot de migratie van Joden naar kleine steden en dorpen. Al deze veranderingen werden echter niet altijd geaccepteerd en de meeste gewone mensen waren het niet eens met de bevrijding van de Joodse bevolking van de segregatie. Er waren daarom diverse anti-Joodse problemen die vaak leidden tot de emigratie van een aantal Joodse families.

Volledige emancipatie werd in het jaar 1867 in de zogenaamde “Decembergrondwet” bekendgemaakt. Voor de eerste keer in 1000 jaar kregen de Joden dezelfde rechten als andere burgers van het land.

2. De aankomst van de Joden in Nederland

De eerste Joden verschenen in Nederland in de eerste helft van de dertiende eeuw, en ze begonnen zich te vestigen in de zuidelijke (Brabant, Limburg) en oostelijke streken (Gelderland en Overijssel). Één eeuw later verschenen de Joden ook in Maastricht. Al in deze periode ervoeren de Joden zware tijden, zoals bijvoorbeeld de situaties tijdens de kruistochten wanneer ze door het gepeupel werden aangevallen. Sommige hertogen probeerden te profiteren van de Joden (d.m.v. zware belastingen) of hen te verdrijven. Na het uitbreken van de Zwarte Dood (de pestepidemie) in 1348 werden de Joden beschuldigd van deze ramp en in heel Europa werden ze vervolgd. *Uit het **Memorbuch** van de gemeente Deutz nabij Keulen weten we dat het in 1349/50 in de Zuidelijke Nederlanden en ook in het noorden tot grootscheepse pogroms kwam.¹ In Brabant, de streek met de grootse Joodse bevolking, werden de Joden eveneens uitgeroeid. De Joden werden verbrand, afgeslacht of in het water gegooid.²*

Toen de situatie rustig werd, begonnen de Joden opnieuw naar de Nederlandse steden terug komen. Volgens de documenten waren de Joden in de 2^e helft van de 14^e eeuw in Limburg (Roermond, Maastricht, Venlo). De Joodse bevolking in Gelderland was alleen in twee steden bekend: Nijmegen en Arnhem waar de Joden een herkeningsteken moesten op hun kleding dragen. Toen waren er ook Joden in Utrecht.

De Nederlandse Joden, evenals de Tsjechische Joden, waren de enige mensen die met geld mochten handelen, want geldhandel was voor de christenen verboden door de kerk. Echter met de opkomst van de geldhandel in vorm van wisselbrieven konden de christenen nu concurreren de Joden. Mettertijd werden de Joden gezien als concurrent en daarom probeerden de steden een verbod op hun verblijf in te stellen. Deze pogingen waren eindelijk succesvol, en tussen de jaren 1450 en 1488 werden de Joden gedwongen uit de Lage Landen te vertrekken.

De Joden mochten terugkomen in de 16^e eeuw, en ze vestigden zich in verscheiden plaatsen van het rijk van Karel V. Om zich in steden te kunnen vestigen, moesten zij een vestigingsvergunning hebben. We weten dat in de samenleving in het algemeen een antisemitische stemming overheerste, zoals bijvoorbeeld blijkt uit antisemitische literatuur. *Ook de grote humanist Erasmus (1469-1536) stond bekend als Jodenhater.³* Maar Karel V was fanatiek katholiek en op 20

¹ Engelbrecht, Wilken : *De Joden hebben eenichtsints den rechten Godt ende de rechte Propheten*, Olomouc 2010, str. 173.

² Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: *Pinkas: Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 13.

³ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: *Pinkas: Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 15.

januari 1546 moesten alle Joden binnen een maand Nederland verlaten. Dit decreet werd pas echt gerealiseerd op 17 mei 1570 door landvoogd Alva, en tijdens het opstand tegen de Spaanse koning Filips II waren er geen Joden in Nederland.

2.1 De Sefardische gemeente

Aan het einde van de 16^e eeuw kwam een grote groep van de Sefardische Joden uit Spanje en Portugal naar Nederland. Ze worden Sefardische Joden genoemd (naar het Hebreeuwse woord voor Iberisch Schiereiland *Sefarad*) of ook Portugese Joden, omdat zij Portugees spraken. Hun aankomst werd voorafgegaan door ingrijpende veranderingen op het Iberisch Schiereiland. De eerste verandering trad in het jaar 1492 in Spanje op. De Inquisitie, die een heel sterke positie in de staat had, stelde hen voor een zware keuze. Zij konden blijven als ze zich tot het christendom bekeerden, of ze moesten het land verlaten. Sommige Joden werden gedoopt, andere Joden vertrokken naar Noord-Afrika of naar het Ottomaanse Rijk, maar de meeste Joden vluchtten naar Portugal. In totaal vertrokken meer dan 100 000 Joden uit Spanje.

Echter ook in Portugal werden deze Joden gedwongen zich te dopen. *In de praktijk beleden ze in het geheim thuis het Jodendom, terwijl ze voor de buitenwereld als katholieken leefden. De situatie voor de Joden in 1536 in Portugal verslechterde omdat de Inquisitie werd ingesteld.*⁴

Daarom besloten veel Joden het land te verlaten, en zij gingen naar Brazilië en Frankrijk. Rond de jaren negentig begonnen Portugees-Joodse kooplieden zich te vestigen in Amsterdam en Antwerpen. *Daar konden de Joden of maranen onbevreesd leven en ze konden ook volgens hun eigen gebruiken huwen.*⁵

Hun juridische en maatschappelijke status was niet zo goed. De Joden moesten hun plaats vinden tussen stadhouder en landelijke of provinciale autoriteiten en ook in de samenleving. „*Remonstantie*“ (vertoog) van Hugo de Groot is bekend, en daaruit blijkt dat hij tegen hun vestiging in de Nederlanden ernstige bezwaren had.⁶ In sommige steden hadden zij een zekere autonomie, zoals Amsterdam, Rotterdam of Haarlem en ze mochten er een synagoge bouwen. *Wel werd het uitdrukkelijk verboden Joden te verplichten tot het dragen van een teken dat hen onderscheidde van de andere inwoners. Dit besluit werd over het hele land geaccepteerd en is tot 1795 van kracht gebleven.*⁷

⁴ <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/inleiding>

⁵ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 16.

⁶ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 22.

⁷ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 22.

Maar evenals in de Tsjechische landen hadden de Joden geen toegang tot de gilden. Maar Portugees-Joodse kooplieden hadden contacten in Spanje, Portugal en ook Brazilië. Zij begonnen te handelen in suiker en tabak uit Brazilië en specerijen, katoen en diamant uit India. Voornamelijk de handel in diamanten was belangrijk, omdat er geen diamantgilde in Nederland bestond en zo konden de Joden de diamantindustrie beheersen die hun in handen bleef tot het begin van de twintigste eeuw.

De Joden zo begonnen handelen in sfeer van de internationale handel omdat de lokale handel niet voor hen goedgunstig was. Maar dankzij dat zij veel succes met materiaal uit het buitenland hadden, konden zij ook handelen in Nederland en zo werden bijvoorbeeld suiker en tabak voor consumptie bewerkt in Nederlandse steden. Zij probeerden ook in de boekdrukkunst door te dringen, die aan het begin van de 17e eeuw bloeitijd ervoer. *De redenen voor de bloei van de boekdrukkunst in Amsterdam moeten gezocht worden in de vrijheid van meningsuiting, de propagandistische geest van het calvinisme en de ontwikkelde handelsgeest van de Amsterdamse kooplieden.*⁸ Hun eerste tijdschrift heette *Gazeta de Amsterdam* dat over het handelsleven schreef. Een andere contributie van de Portugese Joden waren de vertalingen waar Nederlanders in contact met het Spaanse toneel kwamen, vooral met dat van Lope de Vega.

De Joodse bijdrage aan de handel van de republiek was echter niet zo groot als vele mensen hebben gedacht, maar hun aandeel in de economie was uiterst bescheiden, voornamelijk in de eerste periode na hun vestiging in Nederland.

Bovendien had de situatie tijdens de Dertigjarige Oorlog, voor de Nederlanders de Tachtigjarige Oorlog met Spanje, ook impact op de Joodse bevolking in Nederlandse provincies. De Portugese Joden werden zwaar getroffen door de voortdurende oorlog, en op 23 maart 1632 werden de rechten van de Joden in aanzienlijke mate beperkt. Het werd de Joden bijvoorbeeld verboden kleinhandel te drijven.

Een verandering ten goede kwam in de jaren veertig toen de economische situatie in het land verbeterde. Dit betekende het begin van de gouden tijd voor de Portugese gemeente in Nederlandse provinciën. In 1640 riep Portugal de onafhankelijkheid uit, en dit betekende handelsconcurrentie voor Spanje. Maar voor de Portugese Joden in Nederland was deze onafhankelijkheidsverklaring heel belangrijk omdat zij hun contacten in Portugal goed konden gebruiken, en de maranen in Portugal drongen in het Spaanse handelsleven door. Zo konden de Portugese Joden handelen „met“ het hele Iberisch schiereiland.

De vrede van Münster in 1648 bracht niets nieuws voor de Joden maar de concessie die Filips IV in 1650 deed was fundamenteel. *De Joden zouden dezelfde status krijgen als anderen,*

⁸ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 37.

*met uitzondering van degenen die ooit christenen of Spaanse onderdanen waren geweest. De Staten-Generaal voerden ook op energieke wijze strijd om de geconfisqueerde goederen.*⁹

Daarom kregen Joden enorm veel invloed in de samenleving. In Amsterdam steeg hun aantal in de Amsterdamse Wisselbank van 89 tot 265 tijdens 30 jaren. Dankzij dit feit hadden de Portugese Joden meer kapitaal en zo konden ze de politiek beïnvloeden. Eveneens hadden zij een belangrijke rol in de ontwikkeling van de Nederlandse economie. Een heel belangrijke factor was het feit dat kooplieden en bankiers uit zuidelijke Nederlanden naar Amsterdam en Rotterdam kwamen (de Zuidelijke Nederlanden stonden onder Spaans bestuur) omdat zij door de Inquisitie werden beschuldigd dat de ernstige economische crisis, die in Spanje uitgebroken was, hun fout was. Het enorme kapitaal, dat zij investeerden in de noordelijke Nederlanden betekende een grote bloei van de Joodse gemeente in de tweede helft van de 17^e eeuw.

Joden begonnen in hoge posten te werken, zo prefereerde prins Willem III rijke Joden boven veel van de edelen in zijn omgeving. Joden kregen ook titels, en ze werden op diplomatieke missies gestuurd. Aan het begin van de 18^e eeuw had Amsterdam de grootste Joodse gemeenschap in West-Europa en de Joden begonnen zich ook te vestigen in andere plaatsen in Nederland, zoals Den Haag, Rotterdam, Middelburg en de omgeving.

De eerste problemen voor de Portugese Joden kwamen door de crises van 1763 en 1773. De redenen voor de eerste ernstige crisis in 1763 waren dat Joodse bankiers en kooplieden niet langer aan hun verplichtingen konden voldoen, en ook dat een van de oudste banken failliet ging. In 1773 verschenen problemen in de Oost-Indische Compagnie die sefardische Joden mede financierden. *Beide crises en de treurige resultaten van de oorlog tegen Engeland (1780-1784) brachten een zware slag toe aan de Portugees-Joodse gemeenschap. Velen verloren hun bezittingen en aan het eind van de eeuw leefde tot 56 procent van de gemeenteleden van de steun van de Joodse gemeente.*¹⁰

2.2 De Hoogduitse gemeente

Omdat er tussen de Sefardische en Hoogduitse gemeenschappen veel verschillen waren, besloot ik om apart schrijven over elke gemeenschap. De eerste verschil is dat de Hoogduitse Joden zich begonnen te vestigen Nederland tijdens de Dertigjarige Oorlog, terwijl Portugese Joden daar al waren sinds de jaren negentig van de 16^e eeuw. De Hoogduitse Joden of ook Asjkenazische Joden (het Hebreeuwse woord voor Duitsland is *Asjkenaz*) werden in hun landen vervolgd, en zo begon tijdens en na de Dertigjarige Oorlog de golf van Joodse emigranten van oost naar west. Zo kwamen

⁹ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: *Pinkas: Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 34.

¹⁰ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: *Pinkas: Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 40.

er naar Nederland Joden uit Duitsland, Frankrijk, Posen of Praag en vervolgens ook uit Polen wegens de vervolgingen door de kozakken met hun aanvoerder Bogdan Chmielnicki in 1648-49. Het aantal Asjkenazische Joden overtrof al gauw die van de Sefardische Joden. Het ongekeerde aantal Joden dat naar Nederland kwam leidde tot beperkingen, voornamelijk in de economische sfeer. Het was het begin van de discussie of de Joden konden blijven. Er was immers al in 1619 op voorstel van Hugo de Groot besloten dat het iedere stad vrijstond zelf te bepalen of zij Joden wilde toelaten of niet en onder welke voorwaarden.¹¹

Een tweede belangrijk verschil is dat de Hoogduitse Joden spraken *Jiddisj, een vroege vorm van Duits gemengd met Hebreeuwse, Slavische en Romaanse woorden en in Hebreeuwse letters geschreven*.¹² Een ander verschil was ook het feit dat Asjkenazische Joden niet zo rijk waren als hun Joodse broeders uit Spanje en Portugal. De rijkdom van de rijkste Asjkenazische jood, bijvoorbeeld, was 300 gulden, terwijl het gemiddelde bezit van de Portugese jood bijna 15.000 gulden was. Terwijl Portugese Joden gebruik maakten van hun contacten in het buitenland (Spanje, Portugal) en ook van mensen in Nederland, zoals reders, kapiteins of verzekeraars, hadden Asjkenazische Joden geen zaken of vergelijkbaar beroepen. De meesten van hen waren arm en ze werkten als dagloners, ambachtslieden, winkeliers, dagarbeiders, slagers of veehandelaars. Al snel begonnen ze ook te werken in de vleeshal als slagers.

Aan het begin van hun vestiging probeerden de Sefardische Joden hen te helpen en vaak boden ze hen arbeid. Ook konden de Asjkenazische Joden de Portugese synagogen bezoeken, en ze werden op de Portugese begraafplaats begraven. In 1639 werd eindelijk een zelfstandige Hoogduitse gemeente opgericht en later ook een Poolse gemeente die de zwakste was. Elke gemeente had haar eigen synagogen.

Hoewel wij over de tweede helft van de 17^e eeuw kunnen spreken als de gouden eeuw voor de Joden in Nederland, waren er toen nog veel steden en landelijke gebieden in de republiek waar de vestiging van de Joden verboden was. In 1672 was de Asjkenazische gemeente in Rotterdam, Amersfoort en Leeuwarden gevestigd zich terwijl Sefardische Joden in Middelburg, Rotterdam, Amersfoort, Maarsen, Nijkerk, Den Haag en Amsterdam vestigden. Nijmegen liet de Joden aan het einde van de 17^e eeuw toe zich te vestigen, Arnhem en Leiden in de jaren twintig van de 18^e eeuw en Haarlem en Delft in de jaren dertig. Echter in Groningen konden de Joden niet verblijven of handelen tot het jaar 1711, in Utrecht tot 1789 en in Deventer tot 1790s. Andere steden, zoals Maastricht, Venlo, Roermond, Brabant, Tilburg of Eindhoven lieten het verbod ook bestaan tot het einde van de 18^e eeuw.

Maar we moeten niet vergeten dat deze verboden meestal economische redenen hadden, wanneer de steden de gilden en christelijke kooplieden probeerden te beschermen. *Een reël*

¹¹ <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/inleiding>

¹² <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/inleiding>

*gevaar voor de economische situatie van de Joden dreigde met de opkomst van de Doelistenbeweging, wat in 1748 leidde tot het Doelistenoproer. Een van de eisen van de Doelisten betrof de uitbreiding van het gildesysteem en de strenge doorvoering van de keuren op de gilden.*¹³ Daarom verschenen beperkingen voor de Joden, zoals het verbod op zondag te handelen of Joodse uitsluiting uit hele takken van handel. Dit oproer is een goed bewijs dat er in de samenleving een diepe vijandschap tegen de Joodse bevolking was die uit economische afgunst voortkwam. Gelukkig konden de Joden op het oligarchische bewind van de prinsen van Oranje steunen.

De crises van de jaren 1763 en 1773 hadden ook gevolgen voor de Sefardische Joden evenals de Asjkenazische Joden. Gevolgen als gebrek aan geld en krediet, problemen in de wisselhandel en ook in de ambachten troffen de arme Asjkenazische Joden sterk. Bovendien brak in 1780 de Vierde Engelse Oorlog tegen Frankrijk uit, en wegens de oorlogmaatregelen verslechterde de economische situatie van het land. *Aan heit einde van de eeuw was 66 procent van de Portugese Joden zo arm dat zij geen begrafenisbelasting hoefden te betalen en onder de hoogduitse Joden was het zelfs 92 procent.*¹⁴

2.3 De Franse tijd

De Franse tijd in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in het jaar 1795 begon, toen het Franse leger de landsgrenzen overschreed en men geen tegenstand bood. In het jaar 1795 spreken wij over het begin van de Bataafse Republiek. *Hoewel de Bataafse Republiek in feite een satellietstaat van Frankrijk was, probeerden de nieuwe leiders een zekere mate van onafhankelijkheid te bewaren door zware materiële eisen die Frankrijk aan hen stelde, van de hand te wijzen.*¹⁵

De wachtwoorden van de Franse Revolutie *Vrijheid, gelijkheid en broederschap* hadden ook gevolgen in de Nederland. Joden richtten Felix Libertate op en ze vochten voor gelijke rechten voor de Joden in Nederland. Zij hadden het niet gemakkelijk, omdat er in Nederland ook andere groepen en partijen waren, zoals bijvoorbeeld de extreme Patriotten, Nationale Garde of de Burger Cavalerie. Zo verschenen sommige situaties als het arresteren van de Joden, zijn vrijgelating de volgende dag of ernstige rellen in de Jordaan die in 1795 uitbraken.

Groten veranderingen kwamen in het jaar 1796, toen het nieuwe reglement van april de Joden het stemrecht toezegde en ook in deze jaar Joden de burgerrechten gaven. Ook hier waren er bezwaren van de tegenstanders van deze emancipatie proces. Hun argumenten waren meestal

¹³ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 58.

¹⁴ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 62.

¹⁵ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 68.

economisch en theologisch van aard. *Eén van de gevolgen van het emancipatieproces was, dat Joden zich overal vrij konden vestigen. Daardoor ontstonden in de eerste helft van de negentiende eeuw verspreid over Nederland een groot aantal Joodse gemeenten.*¹⁶

*Op 1 augustus 1797 konden de Joden niet alleen stemmen, maar werden bovendien twee leiders van Felix Libertate gekozen: Bromet en De Lemon, de eerste twee Joodse parlementariërs in de wereld.*¹⁷

Vanaf 1806 regeerde in Nederland Lodewijk Napoleon. Het was voor de Nederlandse Joden een periode voor verdere verbetering van hun juridische positie in samenleving, zoals Opperconsistorie in 1808. *Het was een ingesteld bestuurslichaam, waaraan alle Joodse gemeenten onderworpen waren.*¹⁸

Lodewijk Napoleon was heel vriendelijk tegens de Joden, misschien meer dan enig andere vorst. Maar in 1810 moest hij aftreden en het hele land werd bij het Franse rijk ingelijfd. Dit betekende dat vanaf dit moment iedereen door het Consistoire Central in Parijs werd geregeerd. Daarom moesten allen belasting betalen om de oorlogen van Napoleon te financieren. Omdat ook de handel met Engeland was verboden, verslechterde de economische situatie van Nederland. Zo was de situatie tijdens de Franse bezetting nog slechter dan tijdens de Nederlandse crises in 1763 en 1773 en de Nederlandse Joden hoopten dat de prins van Oranje weer aan de macht zou komen.

De groei van de Joodse bevolking in Amsterdam (1610-1809)¹⁹					
jaar	Portugese Joden	Hoogduitse Joden	Totaal Joden	Totaal bevolking	Percentage bevolking
1610	400	-	400	105000	0,26
1630	1000	-	-	120000	-
1674	2500	5000	7500	200000	3,75
1720	-	-	9000	200000	4,5
1748	-	-	22000	200000	11,2
1795	3000	22000	25000	221000	11,3
1809	2534	18910	21444	201714	10,6

2.4 De Joodse gemeenschap tijdens het Koninkrijk der Nederlanden

Met de verzwakking van de Napoleontische macht en Frankrijk groeide ook de volksrellen in Nederland wat leidde tot de terugkeer van het Huis van Oranje. Op 30 november 1813 kwam

¹⁶ <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/inleiding>

¹⁷ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 70.

¹⁸ <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/woordenlijst/o/opperconsistorie>

¹⁹ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 60.

prins Willem terug en hij was tot koning Willem I van het Verenigde Koninkrijk van Nederland en België gekroond.

Met betrekking tot de Joodse gemeenschap bleef het Opperconsistorie als het gezag van alle bestuurlijke zaken van de gemeenten. Aan het begin van het bewind van Willem I werden ook sommige reglementen bevestigd, zoals dat er in het hele land twaalf Hoofdsynagogen zouden komen, die direct aan het ministerie van Binnenlandse Zaken waren ondergeschikt. Ook werd er een „Hoofdcommissie“ voor andere Joodse zaken ingesteld. Bovendien mochten de Joden in de synagogen in deze periode alleen Nederlands spreken omdat dat de officiële taal was.

Al deze veranderingen hadden de integratie van de Joodse gemeenschap in de staat doel tot. *Willem I zag in de Kerken maatschappelijk-morele machtsblokken met een belangrijke taak binnen het kader van de algemene sociale politiek van de regering. Hoewel hij zelf de ideeën van de Franse Revolutie huldigde, vond hij niet dat het volk al rijp was om zijn vertegenwoordigers te kiezen en zijn eigen zaken te behartigen.*²⁰ *Het bewind van Willem I was bijzonder daadkrachtig en greep diep in in de interne aangelegenheden van de Joodse gemeenten.*²¹

Echter, wij kunnen niet vertegen dat er ook in Nederland een zekere orthodoxe oppositie was, zoals bijvoorbeeld Anti-Revolutionaire Partij die tegen de ideeën van Franse Revolutie evenals tegen de assimilatie van de Joden tot de Nederlandse samenleving vocht. Deze pogingen waren echter niet zo sterk, als in de Tsjechische landen of in Duitsland.

In 1848 bracht een nieuwe grondwet de volledige scheiding van Kerk en Staat tot stand. *Na het tijdperk van vrijwel volledige onderschikking aan centrale autoriteiten, brak er een periode aan met een zeer hoge mate van autonomie voor de gemeenten.*²² Deze verandering leidde bijvoorbeeld in de onderwijs tot integratiebeleid: Joodse kinderen studeerden in andere scholen en niet-Joodse kinderen studeerden in Joodse scholen. In de loop der tijd studeerden zo meer en meer Joodse kinderen in openbare scholen dat had evenals in de Tsjechische landen belangrijke rol in integratie die tijdens het bewind van Willem I begon. Hoewel de emancipatie van de Joden in het jaar 1796 werd bevestigd, nog bijna zeventig jaar daarna verschenen de incidenten van de discriminatie en nog sommige verschillen bleven, maar wij moeten in gedachte houden dat er veel muren waren geslecht.

Wegens de crises en stagnatie in het bedrijfsleven was de periode na het jaar 1848 heel slecht voor de Joden, maar rond 1870 kalmeerde de situatie en de Joden opnieuw konden te profiteren in diamantindustrie, textielnijverheid en ook tabakindustrie. Het overgrote deel had

²⁰ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 80.

²¹ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 81.

²² Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 81.

voornamelijk diamantindustrie waar de Joden de absolute meerderheid vormden. De textielindustrie in de tweede helft van de negentiende eeuw een moderniseringsproces onderging en bijvoorbeeld *in Amsterdam begon de textiel en confectie (en de voddhandel) een belangrijke rol te spelen in de Joodse economie.*²³ Tot het eind van de 19^e eeuw groeide het aantal Joodse inwoners in Amsterdam aanzienlijk. De redenen voor deze enorme stijging was het proces van verstedelijking, hogere geboortecijfers, de lage kindersterfte en ook de Joodse immigranten uit Oost-Europa en Duitsland.

*Rond 1885 bereikte het Joodse leven in de mediene zijn hoogtepunt, daarna begon de neergang. Behalve in de plaatsen die een duidelijke industriële ontwikkeling doormaakten nam het aantal leden van de killes vrijwel overal af.*²⁴

²³ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 95.

²⁴ <http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/inleiding>

3. Vergelijking van de situatie van de Joden in Nederland en de Boheemse landen

3.1 Situatie tijdens de Middeleeuwen

De situatie van de Joden in deze twee landen begon te verschillen sinds hun aankomst, maar wij kunnen stellen dat de geschiedenis van het Joodse volk in de Tsjechische landen en Nederland in veel gevallen vergelijkbaar is, omdat de katholieke kerk de belangrijkste invloed op hun leven had. Daarnaast ook de gevolgen van oorlogen, die heel Europa heeft getroffen.

Hoewel het misschien niet lijkt, behoorden deze twee landen in termen van de Joden in Europa tot het meest tolerant. De slechtste situatie voor de Joden was regelmatig bijvoorbeeld in Duitsland of Polen.

Terwijl in de Tsjechische landen hebben wij hun aanwezigheid bevestigd dankzij de schriftelijke verslag van Ibrahim ibn Jakub reeds in de tweede helft van de 10^e eeuw en sommige onbevestigde documenten zijn zelfs nog van eerder tijd, de vestiging van de Joden in Nederland begon in de eerste helft van de 13^e eeuw. De reden van dit grote tijdsverschil in het vestigen van de Joden in deze landen niet duidelijk is. Vooral toen aan het einde van de 10^e eeuw in Nederland ontstonden de steden met bloeiende handel en ambachten, die gebruikten van zijn positie als een kruispunt van waterwegen.

Deze steden zo waren ideaal voor kooplieden die hier konden vestigen zich en handelen. Precies een dergelijke situatie deed zich in Praag voor, toen de Joden, die vanaf het begin aan handel wijdden en reisden door heel Europa, gebruikten het feit, dat Praag onderdeel van een belangrijke handelsroute was. Hoewel wij geen meldingen van de aanwezigheid van Joden in deze steden hebben, het begin van het vestigen in de Lage Landen in de Middeleeuwen is gehuld in een sfeer van anonimiteit en geïsoleerdheid en het is dus goed mogelijk, dat er Joden hebben plaatsgevonden.

Een ander zeer belangrijk verschil tussen deze landen is, dat de Tsjechische hoofdstad Praag werd de eerste en de belangrijkste centrum van de Joodse gemeenschap voor de komende duizend jaar, terwijl Amsterdam moest op de eerste Joodse bevolking tot de 90. jaar van de 16^e eeuw wachten (bijna 370 jaar na het begin van de eerste nederzetting), toen van het Iberisch schiereiland Sefardische gemeenschap begon te komen. Vervolgens zijn naar Amsterdam Askenazische Joden uit Duitsland en ook de

Pools-Joodse gemeenschap geëmigreerd als gevolg van een slechte situatie tijdens en na de Dertigjarige Oorlog.

In de Tsjechische landen heeft tijdens de geschiedenis van het Joodse volk nooit een dergelijke verdeeldheid in de gemeenschappen plaatsgevonden, ofschoon bijvoorbeeld in de tweede helft van de 17e eeuw Joden uit Polen en Wenen kwamen. Vanaf het begin werden zij dus ook geconfronteerd met diverse verschillen of taalbarrières. De reden, waarom in Nederland de verschillende Joodse gemeenschappen zich vormden en in de Tsjechische landen niet, kunnen wij zoeken in de verschillende juridische situatie van deze twee landen, in de waarneming van de Tsjechische samenleving op de Joden of gewoon het feit, dat de Tsjechische Joden niet mochten.

Het begin van de Joden verschilde ook heel. De periode vanaf hun aankomst tot 11^e eeuw was het beste voor Tsjechische Joden betreffende tot de betrekkingen met het Tsjechische volk en de Joden bloeide in alle aspecten. Aan het begin van de 12^e eeuw de situatie van de Joden in de samenleving begon te verslechteren en begon een periode van pogroms, confiscatie van de eigendom, het beschuldigen van de Joden van rituele moorden, kidnappen van kinderen en zo voort. De oorzaak van een dergelijke ontwikkeling van de gebeurtenissen was anti-Joodse sentiment gesteund door kerken of groot eigendom van de Joden. De Tsjechische koningen hadden om deze ontwikkeling ook grote schuld, want zij probeerde om hun positie en macht te gebruiken om enorm eigendom van de Joden krijgen en zo zij hebben hun leven in Tsjechië beïnvloed.

In de eerste helft van de 13^e eeuw, werden de Joden *servi camerae regiae* (dienaren van de kamer van de koning), dus het eigendom van de koning. Hetzelfde kunnen wij zien in Nederland, *in 1220 kreeg hertog van Brabant het recht de Joden als zijn eigendom te beschouwen.*¹

Vanaf het begin van de nederzetting ervaarden Nederlandse Joden dus Zwarte Tijden, vooral toen de kruistochten nog aan de gang waren, waarin de Joden werden vervolgd en beschuldigd van de dood van Jezus Christus.

Gelukkig verbeterde na het uitbrengen van twee bullen door paus Innocentius IV in de jaar 1247 en 1253 de situatie van de Joodse bevolking in Europa. Echter werden de Joden aan het einde van de 13^e eeuw verdreven uit Engeland en in 1306 uit Frankrijk, die het resultaat van de inspanningen van de Kerk in deze twee landen was. De positie van de

¹ Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 13.

Joden in Engeland zeer mooi beschreef de beroemde historische roman *Ivanhoe* van de Schotse schrijver Sir Walter Scott. Veel verdreven Joden kwamen onder meer ook naar Nederland.

We moeten ons realiseren, dat de algemene Jodenhaat vanaf de dood van Jezus Christus begon en in de samenleving voor een lange tijd was geworteld. De meeste van de problemen in de maatschappij aan de Joden werd toegeschreven of het kleine of grote problemen waren. Uit de vele documenten en kronieken kwamen dat de auteurs een sterke afschuw of afkeer van Joden hadden, zoals Kosmas of belangrijke Nederlandse filosoof Erasmus van Rotterdam. Joden ook door zijn bewering, dat zij door God zijn uitverkoren, aanwakkerden zij de stemmingen in de samenleving. De grootste tragedie, die de Joden ervaarden, was de Tweede Wereldoorlog in de 20^e eeuw, toen het bijna 6 miljoen Joden als gevolg van de Holocaust werden gedood. Het is nodig te herinneren, dat verschillende signalen of zelfs antisemitische meningen ook verschijnen in de hedendaagse samenleving en zij zijn zeer negatief waarnemen. Zelfs in het Tsjechisch is te vinden diverse stabiele verbanden, die een gevolg van de tragische geschiedenis van de Joden zijn.

Echter, hun handelsmogelijkheden zeer belangrijk voor de samenleving waren en grote invloed op economie van het land hadden, wat de koningen wisten. De Joden zo door de koning werden uitgebuit, maar ook hij hen de bescherming voorzag, die de Joden nodig hadden. In de Tsjechische landen het was zeer belangrijke wet het Statutum Judaicum, die door Ottokar II werd uitgegeven. Deze wet besliste de juridische status van de Joden meer dan 6 eeuwen.

Enorme gevolgen voor Joodse gemeenschappen in deze landen bracht de Zwarte pest in 1348, die een enorme golf van geweld in Europa veroorzaakte. De Joden werden geïdentificeerd als de meeste boosdoeners en ook in deze twee landen zij werden vervolgd en vermoord. Er was natuurlijk geen bewijs, dat voor een dergelijke tragedie eigenlijk Joden konden, maar de beschuldigingen van de Joden was de gemakkelijkste en tegelijk geaccepteerde verklaring van de samenleving. Bovendien, in het verleden het meermaals bewees. Zodra iemand discussie over de Joden in de staat wilde provoceren of eigendom van de Joden wilde verkrijgen, beschuldigde hij hen van rituele moord of van ontvoering van kinderen. Precies zulke valse beschuldigingen van Joden veroorzaakte hun verdrijving in de 15^e eeuw in deze twee staten.

In vergelijking met de Tsjechische landen, werd de Nederlandse Joodse bevolking veel meer getroffen en in sommige steden werd de Joodse bevolking zelfs volledig uitgeroeid (Brabant). Na de onlusten van de Zwarte Dood konden de Joden zich opnieuw

vestigen in de Lage Landen. Dankzij het feit, dat de zwarte pest in Tsjechië niet zulke desastreuze gevolgen als in de rest van Europa had, waren de Joodse verliezen niet zo hoog als in Nederland. Een aanzienlijk aandeel had ook de toenmalige keizer Karel IV, die ondanks dat hij een controversiële relatie met de Joden in Bohemen had, probeerde hen te beschermen.

Echter, het verschil kwam in de tweede helft van de 14^e eeuw, toen de situatie in Nederland kalmeerde, maar in de Tsjechische landen de beperking van de Joden in het bedrijfsleven en het leven continueerde. Het beschuldigen van de dood van Jezus Christus en de kidnaps van kinderen stopte evenmin. Het culmineerde in de grote pogrom in 1389 in Praag, die de tweede grootste bloedpad in de geschiedenis van de Joden na de acties van de Duitse nazi tegen de Joden in de Tweede Wereldoorlog was.

Aan het begin van de 15^e eeuw werd de situatie van de Tsjechische Joden in de samenleving sterk beïnvloed door de Hussietenbeweging, die zij vanaf het begin ondesteunden. Dankzij deze beweging drukten zij een aantal belangrijke bevoegdheden door, zoals de mogelijkheid om ambachten te besteden of zich vrij in de Tsjechische landen te vestigen. Echter, een uitvloeisel van het privilege van ambachten was, dat de Tsjechische Joden sterk begonnen te concurreren met steden en christelijke handelaren zo hun verdrijving van Tsjechische landen begonnen te eisen. Daarnaast konden christenen op dit moment met geld handelen, zodat de Joden niet langer een bevoorrechte positie hadden en het een andere reden voor de verdrijving was. Een soortgelijke situatie deed zich voor in Nederland, toen de christenen met geld in de vorm van schuldbekentenissen begon te handelen en Joden zo waren niet de enigen die met geld konden handelen. Hieruit blijkt opnieuw dat de belangrijkste rol in de ontwikkeling van de Joden in deze landen en in Europa in het algemeen de katholieke kerk had, die door haar verordeningen sterk de positie van de Joden in de samenleving beïnvloedde.

Net zoals in de Tsjechische landen, poogden Nederlandse steden en handelaren de verdrijving van de Joden uit het land te bereiken. Om dat doel te bereiken, probeerden zij alle mogelijke manieren om de Joden te beschuldigen en zij bezoedelden hen voor de koning en het koninklijk hof. Koningen probeerden om de druk te weerstaan, maar anti-Joodse inspanningen versterkten zich. Uiteindelijk hadden zij geen andere keuze dan de order voor de verdrijving van de Joden te geven. Vooral in de Tsjechische landen na de Hussietenoorlogen verzwakte de koninklijke macht en zo besloten meestal gemeenten en de steden.

In Nederland werden de Joden verdreven tussen de jaar 1450-1488 en in de Tsjechische landen werden zij eerst verdreven uit de Moravische steden in 1454 en vervolgens tussen 1499-1517 uit de andere steden. Alleen Praag werd gespaard op het directe bevel van koning Wladislaus II. In beide landen volgde een eeuw, toen de Joden zich opnieuw konden vestigen, maar dan werden zij weer verdreven. Deze situatie herhaalde zich meerdere keren, wij kunnen noemen bijvoorbeeld de inspanningen van Karel V en Landvoogd Alva in Nederland of koning Lodewijk Jagiello en Ferdinand I van de Habsburgse dynastie. Deze chaotische periode eindigde in 1585 in Nederland en in 1567 in Tsjechië.

Ondanks een aantal van de verschillen (het begin van de nederzetting of zijn situatie tijdens de eerste jaar in het land) kunnen wij een grote gelijkheid tussen de twee landen tijdens de Middeleeuwen zien. De grootste verdienste voor de vergelijkbare ontwikkeling in deze landen en ook in Europa had de kerk (Christenen mochten niet handelen met geld, bullen van paus Innocentius) en ook het gedrag van de koningen en hertogen (in Nederlandse steden). In beide landen werden de Joden als hun eigendom gezien en in veel gevallen worden de koningen als de „beschermers“ van de Joden genomen, maar de koningen probeerden alleen hun eigen „eigendom“ te beschermen.

Nederland en de Tsjechische landen behoorden naast Italië en Hongarije ook tot de landen, waar zich een vrij groot deel van de Joodse bevolking in Europa concentreerde, omdat vaak de situatie in andere landen als Duitsland of Polen veel slechter was. Tijdens de middeleeuwen en modern tijden zo vaak tot een migratie van Joden gebeurde, die onder anderen in deze twee landen zich vestigden. Een voorbeeld hiervan is de verdrijving van de Joden uit Polen en Wenen, die vervolgens in Moravië zich vestigde of Sefardische gemeenschap uit Spanje en de Asjkenazische gemeenschap uit Duitsland in Nederland. Praag en Amsterdam werden geleidelijk de belangrijkste Joodse centra in Europa.

3.2 Nieuwe golf van de Joden in Nederland en het begin van de goude eeuw in Tsjechische landen

Hoewel de eerste Sefardische Joden in Antwerpen aan het begin van de 16^e eeuw verschenen, kwam de belangrijkste golf in de jaar 90 jaar van deze eeuw. Hun aantal in de volgende eeuwen niet meer dan 3000 overtrof, maar hun betekenis veel groter dan Asjkenazische Joden was, die tijdens de Dertigjarige Oorlog in Nederland begonnen zich vestigen. Sefardische Joden waren zeer rijke zakenlieden, die hun contacten in het Iberisch

schiereiland konden goed gebruikt. Tussen hun belangrijkste punten van interesse waren diamantindustrie, textielindustrie en tabaksindustrie. Zij waren actief in de Oost-Indische Compagnie en het bankwezen. Ondanks hun geringe aantal vormden zij erg belangrijk de Nederlandse economie en na verloop van tijd kregen zij zelfs enige erkenning van de christelijke zakenlui. Met zijn aankomst een nieuw tijdperk van de Joodse gemeenschap in Nederland begon. Ondanks de aanvankelijke tegenstand van de Nederlandse bevolking (Hugo de Groot-"Remonstratie") kregen zij hun „plaats“ in de maatschappij en tijdens de komende eeuwen de Sefardische gemeenschap van een zekere autonomie genoten.

Ondertussen had de Joodse gemeenschap in de Tsjechische landen een bloeiende culturele ontwikkeling onder het bewind van koning Rudolf II van Habsburg, die de kunst, wetenschap en cultuur ondersteunde. Hun financiële situatie en positie in de samenleving op zijn hoogtepunt was. Op dit moment werd Praag een belangrijk joods centrum, het thuis van vele Joodse persoonlijkheden en belangrijk centrum van de wetenschap. Tijdens het bewind van Rudolf II werden ook sommige Joodse gebouwen gebouwd (het Joodse Stadhuis of de Hoge Synagoge). De periode tijdens het bewind van Rudolf II kunnen wij beschouwen als de gunstigste voor de Joodse bevolking tijdens zijn 1000 jaar geschiedenis in de Tsjechische landen. Het was dus zelfs beter dan tijdens hun begin van de nederzetting in 10^e en 11^e eeuw, toen de Joden nog niet zo veel werden gediscrimineerd en beperkt.

Terwijl de periode vanaf de late 16^e eeuw tot het begin van de Dertigjarige Oorlog gouden tijd voor de Joodse gemeenschap in Tsjechisch landen is, integreerde de Sefardische gemeenschap in Nederland in de samenleving en werd een belangrijk onderdeel van de grote Nederlandse steden. De grootste hausse van de Nederlandse Joodse gemeenschap kwam in het einde van de Dertigjarige Oorlog, waarvan de gevolgen voor de Joden in heel Europa basaal waren.

3.3 De Dertigjarige Oorlog

De Dertigjarige Oorlog had de meeste invloed op de Joodse bevolking in deze twee landen. Hoewel in de Tsjechische landen eindigde het gouden tijdperk van de tijd van Rudolf II, kreeg de Joodse bevolking tijdens de oorlog privileges voor zijn trouw aan koning Ferdinand II. Echter, de Dertigjarige Oorlog had helaas ook geleid tot enorme slachtoffers, de economische neergang van de invloed van de Joden en veroorzaakte een golven van migratie niet alleen van Joden uit Oost-Europa naar het Westen. Naar Tsjechische landen vluchtten Joden uit Polen, Litouwen en Wit-Rusland. Het had hetzelfde impact op Nederland, waar tijdens en na de oorlog geschiedenis van de Asjkenazische

Joden in dit land begon te schrijven. Zo na de oorlog in Nederland steeg het aantal van de Joden en ook anderen Joodse gemeenschappen naast de Sefardische onstonden.

Merkbare migratie voornamelijk van de Duitse Joden betekende het begin van de discussie of de Joden kunnen blijven. Het resultaat van deze discussie was een akkoord in 1619, dat elke stad kon beslissen of zij Joden wilde toelaten of niet en onder welke voorwaarden. Deze overeenkomst heel belangrijk was, omdat invloed op de nederzetting van de Joden in Nederland voor de komende 200 jaar had. Sommige steden, zoals Utrecht en Eindhoven, verboden dat de Joden zich vestigen tot de late 18^e eeuw. De redenen waren economisch, maar vooral religieus. Aan de ene kan, was Nederland een van de meest tolerante landen, maar aan de andere kant laat dit voorbeeld zien dat het niet altijd gold. In de Tsjechische landen gebeurde er niets vergelijkbaar. Echter, het is waar, dat de Joden bijvoorbeeld beperkte toegang tot de Moravische koninklijke steden dankzij het bevel van koning Ladislav Posthumus van 1454 hadden. Of de Joden in de Tsjechische landen kunnen wonen besliste uitsluitend de koning. Deze situatie bleef bijna vier eeuwen, tot de late 18^e eeuw gelden.

In 1632 werd het de Joden in Nederland verboden kleinhandel te drijven en ook zoals in de Tsjechische landen zij werden door financiële kosten van de oorlog getroffen (Tachtigjarige oorlog). Echter, in de jaren 40 de situatie voor de Joden verbeterde en als ik hierboven schreef, was het begin van een gouden periode voor de Joden in Nederland. De Sefardische gemeenschap kreeg een zekere autonomie en onafhankelijkheid van Portugal betekende toename van inkomsten uit de handel.

In tegenstelling tot de Tsjechische landen bestonden er dus na de Dertigjarige Oorlog in Nederland verschillende Joodse gemeenschappen (Sefardische, Asjkenazische, Polen) die sterk qua positie in de samenleving of eigendom verschilden. Een belangrijke verandering kwam na de oorlog in het jaar 1650, toen Filips IV een concessie heeft uitgegeven, dankzij welke de Joden dezelfde status als anderen kregen, met uitzondering van degenen die ooit christenen of Spaanse onderdanen waren geweest.

Terwijl het einde van de Dertigjarige Oorlog voor de Joden in Nederland een belangrijke wending ten goede betekende, was in de Tsjechische landen de situatie over de Joden zeer gespannen. Joden waren niet meer onder de bescherming van de koning en daarom waren er sterke anti-Joodse sentimenten, die in de verdrijving van de Joden uit sommige steden (Hradec Králove) resulteerden. Over het lot van de Tsjechische Joden in deze tijd besloot dus de negatieve houding van de Habsburgse koningen in tegenstelling tot Huis van Oranje in Nederland. Sinds het jaar 1679 kunnen wij zelfs over het officiële anti-

semitisme spreken, die voor Joden vernieuwd degradatie in de Tsjechische samenleving betekende.

3.4 De periode na de oorlog

In de tweede helft van de 17^e eeuw aanzienlijk scheidde de richting van de ontwikkeling van de Joodse gemeenschappen in de samenleving in de Tsjechische landen en Nederland. Hoewel verborgen wantrouwen en haat tegen de Joden in beide landen bestonden, werd deze in de Tsjechische landen met veel grotere kracht vertoond en was daarom veel duidelijker. De Tsjechische Joodse gemeenschap verwachtte dus na een moeilijke periode tijdens de oorlog nog andere zware tijden.

Van het zogenaamde officiële antisemitisme getuigden de drie grote beperkingen van koning Karel VI. Nadat de scheiding van de Joodse bevolking was gebeurd (zij moesten apart in getto's leven), kwam de numerus clausus gevolgd door de familiewet. Deze wetten laten zien, hoe de Joden in de samenleving een zwakke positie hadden en hoe de koningen en edelen hun naar de rand van de samenleving probeerden te duwen. Tot de directe verdrijving van de Joden uit het Tsjechische grondgebied als in de 16^e eeuw gebeurde niet, maar dankzij numerus clausus werden hun aantallen strikt bewaakt en zo was er publiekelijke onverholen discriminatie. Het gevolg van de laatste beperking (de zogenaamde familiewet) was, dat tweede-geboren zonen en dochters uit de Tsjechische landen moesten weggaan. Met deze manier werd stabiel hetzelfde aantal van de Joodse inwoners in de Tsjechische landen gehandhaafd. Sommige documenten bevestigden, dat er bijvoorbeeld veel Joden uit Praag naar Nederlandse steden verhuisden. Na het krijgen van een paar privileges tijdens de oorlog, was hun droom van gelijkheid weer weg. Nadat zij voor een tijdje sociaal waren gestegen, vielen zij weer, zoals zo vele malen eerder.

De tegenovergestelde manier was de ontwikkeling van de Joodse gemeenschap in Nederland. Hoewel er na de wet van 1619 nog sommige steden bestonden, die het aan Joden niet toestonden om te zich vestigen (sommige tot het einde van de 18^e eeuw) en afkeer van de Nederlandse bevolking tegen de Joden bleef, kunnen wij met zekerheid zeggen dat sinds de tweede helft van de 17^e eeuw meer dan 100 jaar van de gouden eeuw voor Joden in Nederland volgde. In tegenstelling tot de situatie in de Tsjechische landen werden Joden door de stadhouder beschermd en werden zij zelfs in belangrijke functies benoemd en hebben zij ook aan het stadhouderlijk hof hebben gewerkt. Joden, vooral Sefardische Joden uit Spanje en Portugal waren in die tijd rijker dan ooit eerder. Zij hadden

een grote vertegenwoordiging in de Amsterdamse Wisselbank als rekeningshouders en wij kunnen algemeen zeggen dat zij in alle aspecten bloeiden.

De meeste steden in deze tijd lieten Joden toe zich te vestigen en de Joden verspreidden zich dus door heel Nederland, een situatie erg ver van de segregatie van de Joden in Tsjechische landen.

Over het economische vermogen en het belang van de Joden niemand twijfelde, maar de belangrijkste reden voor zo verschillende ontwikkeling van de Joodse gemeenschap in dit land waren de aanzienlijke tolerantie en het liberalisme van de Nederlandse samenleving die ondanks enkele uitzonderingen voor de Joden een dergelijke hausse toeliet. Autonomie van de Sefardische gemeenschap is een perfect voorbeeld. Echter, wij moeten het belang van de koninklijke invloed op de Joodse bevolking niet vergeten. Terwijl in de Tsjechische landen Habsburgers na de oorlog aan de Joden erg onbeleefd waren, heeft het Nederlandse stadhouderlijke Huis van Oranje de aanwezigheid van de Joden en hun vermogen echt geprezen. Zoals bijvoorbeeld bleek het gedrag van stadhouder-koning Willem III, die zelfs aan de Joden boven de anderen voorkeur gaf. Daarom de Joden vonden het Huis van Oranje erg prettig en tijdens de Franse tijd hoopten zij op spoedige terugkomst van het Huis van Oranje naar de Nederlandse troon. Een andere reden voor een dergelijke ontwikkeling was misschien een verschillende mentaliteit van de inwoners van deze twee landen en hun manier van het oplossen van problemen, vooral na de oorlog.

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat sommige Joden uit de Tsjechische landen naar Nederland zijn gemigreerd, waar de omstandigheden voor de leven in die tijd ideaal waren, in tegenstelling tot de Tsjechische landen.

3.5 De periode vanaf 1740 tot de Franse revolutie

De situatie tijdens het bewind van de alleenstaande habsburgse keizerin Maria-Theresia is niet verbeterd, integendeel zelfs nog erger was. Zij had een zeer sterke afkeer van Joden, zoals blijkt uit de vele reglementen die zij tijdens haar bewind heeft uitgegeven. Het belangrijkste was de verdrijving van de Joden uit de Tsjechische landen in 1744, toen de Joden binnen vier jaar uit sommige steden moesten vertrekken. Het is een andere bewijs hoe de ernstige situatie van de Joden doorging. Hoewel de tijd van "de officiële anti-semitisme" eindigde, hadden de Tsjechische Joden nog steeds geen zekerheid. In dit voorbeeld is duidelijk te zien, dat hoewel de Joodse gemeenschap in Bohemen een bijna 850-jarige geschiedenis had, de positie van de Joden met de Tsjechische inwoners zeer

broos was. Voor zoiets in Nederland was er geen denken en de Joden waren nog steeds in staat om te genieten van de gouden tijden, die in dit land waren.

Echter, niet zelfs na hun terugkeer naar de Tsjechische landen hadden de Joden rust. Zoals de zogenaamde „tolerantie belasting“ bleek, werden de Joden gedwongen om elk jaar een hoog bedrag te betalen om in de Tsjechische landen te kunnen leven. Een andere grote ingreep in het leven van de Joden was de bijzondere aanduiding, die de Joden sinds 1762 opnieuw moesten te dragen. De laatste keer werden de Joden gedwongen om een speciale aanwijzing te dragen in de 13^e eeuw. Dit feit wees aan hoe diep hun positie tijdens het bewind van de keizerin viel.

Zeer verschillende situatie was in deze twee landen aan het einde van de 18^e eeuw. Terwijl in Nederland de eerste problemen van de anders zorgeloos levende Nederlandse Joodse gemeenschap verschenen, betekende de komst van Jozef II, zoon van keizerin Maria-Theresia, voor de Tsjechische Joden een fundamentele wending ten goede.

Zijn de zogenaamde "Joodse Patenten", die in 1781 werden uitgegeven, betekenden het einde van de sociale onderdrukking tijdens het bewind van zijn moeder. Vele privileges aan de Joden werden erkend en in veel opzichten leek hun leven op het leven van Tsjechische christenen. Het was de belangrijkste verandering sinds het uitbrengen van het *Statutum Judaearum*. Het effect kunnen wij vergeleken met het gevolg van de Franse Revolutie op de Joodse bevolking in Nederland. Hoewel het geen emancipatie van de Joden in de Tsjechische landen was, was het na lange tijd een belangrijke stap in deze richting. Het bewind van de verlichte koning Josef II versnelde dit proces enorm en wij kunnen met zekerheid zeggen, dat zonder Josef II Tsjechische Joden emancipatie in de 19^e eeuw niet verwachtten.

In Nederland verslechterde de situatie in de tweede helft van de 18^e eeuw voor Joden vooral in de financiële sfeer, toen er verschillende ernstige economische crisissen verschenen. De oorlog met Engeland betekende een periode van economische teruggang van de Joodse bevolking in Nederland. Echter, de hoge sociale status werd behouden en in de komende dertig jaar keerden ze naar hun financiële situatie voor deze crisissen terug.

Net zoals in de Tsjechische landen, een grote verandering aan het eind van de 18^e eeuw vond plaats, namelijk de invloed van de Franse Revolutie, die op leven in Nederland had. Het belang in het vormgeven van de samenleving kunnen wij vergeleken met de gevolgen van de Dertigjarige Oorlog, die op heel Europa heeft gehad.

De bezetting van Nederland door Franse troepen en de vorming van de Bataafse Republiek betekende een voorlopig einde aan de regering van het Huis van Oranje. De

impact van de revolutie in 1796 tot de emancipatie van de Joden in Nederland heeft geleid. Nederland, op dat moment Bataafse Republiek, was het vierde land ter wereld na Polen (1264), Verenigde Staten (1789) en Frankrijk (1791), waarin de emancipatie van de Joden gebeurde.

De emancipatie van de Joden vond in Nederland een volle 71 jaar eerder plaats dan in de Tsjechische landen. Vanaf die tijd hadden de Joden het recht om te stemmen, ze kregen burgerrechten en andere zaken in verband ermee. Een jaar later hadden ze hun vertegenwoordigers in het parlement. Het is een ander bewijs hoe de Nederlandse samenleving liberaal en tolerant was en een stap vooruit, niet alleen voor samenleving in Tsjechië, maar ook in de hele wereld.

3.6 Situatie na de Franse revolutie

Het begin van de 19^e eeuw in Tsjechië werd gekenmerkt door gevolgen van de pogingen van de verlichte koning Josef II om de natie te germaniseren van. Het resultaat was, dat de Joodse bevolking meer geïntegreerd in de samenleving werd. Dit was een stap in de richting van de emancipatie van de Joden in de Tsjechische landen.

Nederland, dat vanaf de Franse Revolutie Bataafse Republiek werd genoemd, was in het begin van de 19^e eeuw als Koninkrijk Holland onder de regering van Lodewijk Napoleon. Hoewel de Nederlandse emancipatie van de Joden in 1796 vond plaats, verschenen er nog afwijkende meningen en reacties. Echter, het bewind van Lodewijk Napoleon betekende een zekere genegenheid tot de Joden. Ondanks het heel korte tijd was, bracht het bijvoorbeeld oprichting van Opperconsistorie in 1808.

De periode vanaf 1810 tot 1813, toen Het Consistoire Centraal in Parijs het beheer van Nederland overnam, betekende voor de Nederlandse Joodse gemeenschap economische achteruitgang, omdat de oorlog van Napoleon Bonaparte tegen Engeland onderbreking van handels1overeenkomsten betekende. In tegenstelling tot Nederland werd de situatie in de Tsjechische landen minder beïnvloed door Napoleons oorlog, maar nog steeds hoge tolerantie belasting betaalde, zo hebben de Joden hun verblijf in de Tsjechische landen heel duur gekocht.

Een zeer belangrijke periode voor beide landen was het revolutionaire jaar 1848. In de Tsjechische landen werden de familiewet, de numerus clausus, tolerantie belasting en de ghetto's. geannuleerd De positie van de Joden benaderde tenminste een beetje meer de situatie van de Joden in de landen van West-Europa. In Nederland is in dit jaar volledige scheiding van Kerk en Staat gevestigd.

Hoewel de emancipatie van de Joden in Nederland meer dan 50 jaar eerder plaats vond, hadden de twee landen gemeenschappelijk, dat er nog steeds de tekenen van discriminatie tegen Joden en de verschillende problemen van de christelijke samenleving verschenen. Het lijkt erop, dat zelfs in deze gevorderde eeuw de mensen niet in staat waren om hun slechte gevoelens over Joden te overwinnen of gewoon zij het feit, dat Joden gelijk zijn, niet wilden accepteren. Bewijs van deze instelling van de inwoners van die landen de oprichting van diverse verenigingen getuigde, die tegen het proces van integratie van de Joden hebben gevochten. Het feit, dat de Nederlandse Joden de gelijkheid in 1796 kregen, betekende niet, dat alle mensen het zouden erkennen en respecteren.

De emancipatie van de Joden in de Tsjechische landen vond plaats in 1867 en evenals in Nederland het niet zonder protesten van gewone mensen en diverse opstanden was. Het moet gezegd worden, dat intelligentie en studenten aan de kant van de Joden waren en zij deze belangrijke mijlpaal in de geschiedenis van de Joden in Bohemen en Moravië hebben bereikt.

Conclusie

In mijn werk bekeek ik de situatie en de status van de Joden tijdens hun duizendjarige geschiedenis in de Tsjechische landen en Nederland. Daarnaast vergeleek ik hun ontwikkeling in deze twee landen en ik de wederzijdse overeenkomsten en verschillen volgde.

In het eerste hoofdstuk introduceerde ik de situatie in de Tsjechische Republiek en vanaf het begin leek het niet dat Joodse leven zo veel verschillend van het leven van gewone Christenen te zijn. Uit het hoofdstuk blijkt dat de belangrijkste personen van de positie van de Tsjechische Joden in de samenleving de Tsjechische koningen waren. Bovendien zeer belangrijk Het Statutum Judaeorum was die door Ottokar II werd uitgegeven, die de basis van het Joodse Wetboek tot de 18^e eeuw vormde. Echter, de grootste mijlpaal voor de ontwikkeling van de Joodse gemeenschap in de Tsjechische landen was de Zwarte pest, die door haar enorme kracht heel Europa trof. De actie van de christelijke bevolking in Europa op dat moment toonde duidelijk aan hoe de christenen de aanwezigheid van de Joden waar te nemen. Voor een lange tijd de gevolgen van de Zwarte pest herinnerden als de meest afschuwelijke ervaring waaraan de Joden waren blootgesteld. De ontbering in de geschiedenis van de Joden in Bohemen en Moravië bewees veel succesvolle of mislukte pogingen om de Joodse bevolking te verdrijven. Andere zeer belangrijke doorbraak werd de Dertigjarige Oorlog wiens gevolgen waren voor de Tsjechische Joodse bevolking fundamenteel. Een andere mijlpaal in de ontwikkeling van de Joodse bevolking van Bohemen en Moravië was het zogenaamde "officiële antisemitisme," toen sommige wetgeving werden uitgegeven, die door haar zeer gewelddadige vorm het leven van de Joden in de Tsjechische landen beperkte (numerus clausus, familiants wet). Aan het eind van het hoofdstuk hield ik me bezig met de situatie tijdens het bewind van keizerin Maria-Theresia en haar zoon, de verlichte keizer Jozef II, wiens opvattingen over de Joodse problematiek zeer verschillend waren. Het was juist tijdens de regering van Jozef II, toen de Joodse bevolking de grootste aanpassing van hun juridische en sociale status afwachtten sinds het uitbrengen van Het Statutum Judaeorum in de eerste helft van de 13^e eeuw. Dankzij deze veranderingen begon het emancipatieproces, dat eindigde in het jaar 1876.

In het tweede hoofdstuk heb ik gekeken naar de ontwikkeling van de Joodse gemeenschappen in Nederland. Sinds hun aankomst, waren we in staat om de diverse verschillen in het gedrag van de Nederlandse christelijke bevolking en de perceptie van de

Nederlandse heren op de aanwezigheid van Joden in hun land te traceren. Hun geschiedenis in dit land begon veel later, maar erg snel begon de ontwikkeling van het Joodse volk te lijken op ontwikkelingen in andere landen in Europa in deze periode. Omdat de Zwarte pest heel Europa trof, kunnen wij ook hier een enorme impact op de Joodse bevolking zien, en op en hun verdere ontwikkeling in de tweede helft van de 15^e eeuw, toen de verdrijving van de Joden uit Nederland begon. Een belangrijke mijlpaal voor Nederland was het einde van de 16^e eeuw, toen in de Nederland de Sefardische Joodse gemeenschap uit Spanje en Portugal aankwam. Als gevolg van de Dertigjarige Oorlog, vervolgens, lagen ten grondslag aan de aankomst van de Asjkenazische Joden in Nederland en zo begon het tijdperk van de verschillende Joodse gemeenschappen in Nederland. Nog sinds de 17^e eeuw is de andere benadering van de Nederlandse heersers en bewoners uit de rest van Europa in termen van hun kijk op de Joodse bevolking duidelijk te zien, en zo bleek de tolerantie van het land weer eens. Vanaf het einde van de Dertigjarige Oorlog ervoeren de Joodse gemeenschappen in Nederland een periode van bloei en de sociale, economische en culturele hoogtepunt ooit. Echter, het belangrijkste moment waren de gevolgen van de Franse Revolutie, toen Nederland in 1796 een aankondiging van de emancipatie van de Joden in Nederland deed. Nederland was op dat moment pas het vierde land dat de Joden met de rest van de bevolking gelijkstelde. Bovendien kwam de koning van het Huis van Oranje terug in Nederland na het bewind van Lodewijk Napoleon. Joden hadden nog steeds te kampen met tekenen van discriminatie, ondanks het feit dat de emancipatie 20 jaar eerder plaatsvond. Nog steeds vond het proces van integratie in de Nederlandse samenleving en de echte emancipatie van alle Nederlandse bevolkingplaats.

Het belangrijkste onderdeel van dit werk is het laatste hoofdstuk, waarin ik mij aan de vergelijking van de ontwikkeling van de Joden en hun situatie en positie in de samenleving in deze landen wijdde, en probeerde te ontdekken aan hoeveel soortgelijke ontwikkelingen de Joden waren blootgesteld. Om te beginnen, het fundamentele verschil tussen deze twee landen vond plaats reeds aan het begin van de Joodse bevolking in de Tsjechische landen, omdat zij bijna 150 jaar eerder waren aanwezig. Daarnaast het grote verschil ook tussen hun oorspronkelijke positie was. Terwijl Joden in de Tsjechische landen in de gunst waren bij de Tsjechische bevolking, waren ze in Nederland een paar jaren na zijn aankomst blootgesteld aan de gevolgen van de Zwarte pest. Voor beide landen was de loop in de 15^e eeuw hetzelfde, toen de Joden meerdere keren werden verdreven om zich dan opnieuw te kunnen vestigen. Het is opvallend, dat terwijl in Tsjechië Praag voor en na de verdrijving de belangrijkste centrum van de Joodse bevolking

was, Amsterdam pas het centrum werd in de 16^e eeuw met de aankomst van de Sefardische gemeenschap uit Spanje. Juist het aantal van de Joodse gemeenschappen in Nederland is een ander verschil tussen deze landen, omdat in de Tsjechische landen alleen een Asjkenazische gemeenschap bestond. Ten aanzien van de ontwikkeling en de positie van de Joden in de samenleving weken hun paden vanaf de late 16^e eeuw, aanzienlijk af. In de Tsjechische landen is de gouden periode tot de Dertigjarige Oorlog, waarna een aanzienlijke daling volgde. Zelfs aan het einde van de 17^e eeuw spreken wij over officiële anti-semitisme. In Nederland in tegenstelling, creëerden Joden vanaf 16^e eeuw nieuwe faciliteiten, en ze ervoeren een gouden periode aan het einde van de Dertigjarige Oorlog. Terwijl in het ene land er waren de beste voorwaarden voor het leven van de Joden, in de tweede was er enorme repressie en de controle van het leven van het Joodse volk. Echter, een enorm verschil aan het einde van de 18^e eeuw eindigde, toen de positie van de Joden in Bohemen keizer Josef II vooruit ging, en in Nederland een revolutionaire verandering uit Frankrijk verscheen. In Nederland leidde dit tot de verklaring van de emancipatie van de Joden in 1796. Zo'n snelle verandering vond niet plaats in Tsjechië en de Tsjechische Joodse gemeenschap moest wachten tot het jaar 1867.

Bronnen

Literatuurlijst:

Bondy, Bohumil: K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku 906-1620. I, 906 až 1576, Praha, 1906.

Bondy, Bohumil: K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku 906-1620. II, 1577-1620, Praha, 1906.

Engelbrecht, Wilken: De Joden hebben eenichsints den rechten Godt ende de rechte Propheten, Olomouc, 2010.

Haumann, Heiko: Dějiny východních židů, Olomouc, 1997.

Israel, Jonathan I.: The dutch Republic - It's Rise, Greatness, and Fall - 1477-1806, Clarendon Press, Oxford, 1995.

Johnson, Paul: Dějiny židovského národa, 1.vyd., Praha, 1995.

Klenovský, Jaroslav: Brno židovské : historie a památky židovského osídlení města Brna, Šlapanice, 2002.

Michman, J., Beem, H. en Michman, D.: Pinkas: Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland, Amsterdam/Antwerpen, 1999.

Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, 2. vyd., Praha, 2001.

Schubert, Kurt: Dějiny židů, 1.vyd., Praha, 2003.

Veselá-Prudková, Lenka: Židé a česká společnost v zrcadle literatury: od středověku k počátkům emancipace, Praha: NLN, 2003.

Vitochová, Marie; Kejř, Jindřich a Vsetečka, Jiří: Židovská Praha, 1. vyd. Praha: V Ráji, 1995.

Internetbronnen:

http://en.wikipedia.org/wiki/Jewish_emancipation

<http://www.jhm.nl/cultuur-en-geschiedenis/nederland/inleiding>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Joden_in_Nederland

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364

<http://promoravia.blog.cz/1007/zide-na-morave>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Židé_v_Česku

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/7045-pribeh-ceskych-zidu-v-poslednich-staletich/>

http://doopravdy.cz/judaismus/index.php/Židé_v_Čechách_a_na_Moravě

http://studentka.sms.cz/index.php?P_id_kategorie=7630&P_soubor=/student/index.php%3Fakce%3Dprehled%26ptyp%3D%26cat%3D12%26idp%3D%26detail%3D1%26id%3D4086%26view%3D1%26url_back%3D

Resumé

Ve své bakalářské práci se zabývám příchodem židů do Českých zemí a Nizozemí, jejich následným vývojem a postupným začleňováním židovského obyvatelstva do společnosti, které vrcholí vyhlášením emancipace v těchto dvou zemích. Cílem této práce je následné porovnání vývoje v těchto dvou zemích z historického, společenského a ekonomického hlediska.

První kapitola mé práce se věnuje židovskému obyvatelstvu v Českých zemích od jejich příchodu v 10. století do vyhlášení emancipace v roce 1867. V jednotlivých podkapitolách vykresluji situaci během různých částí české historie, postoj českých králů a společnosti na rozvíjející se židovskou komunitu v Čechách. Snažím se zde zachytit veškeré rozdíly mezi židovským a křesťanským obyvatelstvem v Českých zemích a nastínit stále se měnící pozici českých židů ve společnosti v průběhu staletí, která je po celou dobu silně ovlivňována různými vlivy jako například církví nebo významnými historickými událostmi, které se odehrály v Evropě.

V druhé kapitole se snažím seznámit čtenáře s průběhem židovského osidlování v Nizozemí a stejně jako u první kapitoly, pozoruji společenské a ekonomické rozdíly židů a zdejšího obyvatelstva do vyhlášení emancipace v roce 1796. Věnuji se zde vývoji několika židovských komunit, zejména Sefardské a Aškenázské, jejichž postavení a vliv ve společnosti se značně lišili.

V poslední kapitole své práce porovnávám historický, kulturní, společenský a ekonomický vývoj v těchto dvou zemích. Následně se snažím najít vzájemné podobnosti a rozdíly a vysvětlit příčiny a důvody takového vývoje v jednotlivých zemích. Popisují zejména vliv církve na smýšlení společnosti o židech, jejichž postoj k židům se tak od počátku začal zhoršovat a porovnávám následné důsledky tohoto vlivu v těchto zemích.

Resumen

En mi tesis trato la llegada de los judíos a los Países Checos y los Países Bajos. A continuación me dedico a su desarrollo y la integración gradual de los judíos en la sociedad, lo cual culminó con la declaración de la emancipación en estos dos países. El objetivo de este trabajo es la comparación de la evolución de estos dos países desde el punto de vista ya sea histórico, social como económico.

El primer capítulo de esta tesis está dedicado a la población judía en los Países Checos desde su llegada en el siglo X, hasta la proclamación de la emancipación en 1867. En cada uno de los sub-capítulos describo la situación en diferentes partes de la historia checa, la actitud de los reyes checos y la sociedad a la comunidad judía en este país. Demuestro todas las diferencias entre las poblaciones judías y cristianas en los Países Checos y trazar siempre la posición cambiante de los judíos checos en la sociedad a través de los siglos, por lo cual todo el tiempo se determina en cierta medida por diversas influencias como: la Iglesia o los grandes acontecimientos históricos que tuvieron lugar en Europa.

En el segundo capítulo, informo al lector con el transcurso del asentamiento judío en los Países Bajos. Así como en el primer capítulo se observa las diferencias sociales y económicas entre los judíos y la población local hasta la proclamación de la emancipación en 1796. Esta parte se ocupa también del desarrollo de varias comunidades judías, especialmente Ashkenazi y Sefardí, cuya posición e influencia en la sociedad era muy diferente.

En el último capítulo de mi tesis comparo el desarrollo histórico, cultural, social y económico de estos dos países, tratando de encontrar similitudes y diferencias y explicar las causas y razones de tal desarrollo en los distintos países. Principalmente describo la influencia de la Iglesia respecto de la sociedad sobre los judíos, tal actitud hacia los judíos que comenzó deteriorándose y finalmente comparo los efectos posteriores de esta influencia en estos países.

Anotace

Jméno autora:	David Špunda
Název katedry a fakulty:	Katedra Nederlandistiky FF UP Olomouc
Název bakalářské práce:	De aankomst van de Joden naar Nederland en Boheemse landen
Vedoucí bakalářské práce:	Prof. Dr. Wilken Engelbrecht, cand litt.
Počet stran:	48
Počet znaků:	90 323 (text práce)
Klíčová slova:	židé, židovská komunita, Nizozemí, České země, integrace, emancipace, křesťanská společnost, Třicetiletá válka, pogrom, obviňování, diskriminace
Krátká charakteristika:	Tato bakalářská práce pojednává o příchodu Židů do Nizozemí a Českých zemí, věnuje se jejich následnému vývoji v průběhu staletí, a postupnému začleňování židovského obyvatelstva do společnosti, které vrcholí vyhlášením emancipace v těchto dvou zemích. Hlavní část této práce tvoří vzájemné porovnání pozice židovského obyvatelstva v těchto dvou zemích z historického, sociálního, kulturního a ekonomického hlediska a zabývá se příčinami rozdílného vývoje v daných zemích.